

NAŠI ZAPISKI.

SOCIALNA REVIIJA.

Št. 2. (februar.)

LETO VIII.

VSEBINA:

UVODNIK. — DR. H. TUMA : SOCIOLOGIJA. — *ABDITUS* :
RUDOKOPSTVO. — *PREGLED* : LITERARNI. — SOCIALNO
— — — POLITIČNI. — DIJAŠKI. — KULTURNI. — — —

UREDNIK IN IZDAJATELJ : Dr. ANT. DERMOTA V GORICI.

LASTNIK : KONZORCIJ NAŠIH ZAPISKOV.

V GORICI 1911.

TISKA : „GORIŠKA TISKARNA“ A. GABRŠČEK.

Naši Zapiski izhajajo vsakega 1.
v mesecu.

Naročnina: Za Avstro - Ogrsko
za vse leto 5 K s poštnino vred,
za pol leta in za četrť leta so-
razmerno ; za Nemčijo 5 K 80 v.,
za ostale države 6 K 40 v. —
Posamezna številka 42 v.

Rokopisi in časopisi v zameno
naj se pošiljajo na uredništvo,
naročnina in reklamacije pa na
upravo Naših Zapiskov v Gorici.

NB! Kdor je z naročnino za l. 1910. še na dolgu, naj jo
nemudoma poravná ! — — — — —

Kdor za l. 1911. ne pošlje naročnine vsaj do 20. febr.,
mu ustavimo list. Čas je že, da se tudi na Slovenskem
naročniki lista zavedo svoje dolžnosti ter ga plačujejo
kakor ga moramo plačevati tudi mi ; kajti pošteno ni,
sprejemati list, plačevati ga pa ne ! — — — — —

V GORICI 23. januarja 1911.

»A še do danes nimamo jasnega pojma o tem, kaj se imenuje ideja slovenskega naroda —« vzklika dr. Prijatelj (v Omladini VI. 182.).

V resnici, začudili smo se, ko smo zaslišali to. In kako se ne bi?! Toliko let se že govori in piše in napija v imenu slovenskega naroda; toliko let se vodi politika zoper vlado in z njo, zoper naše narodne nasprotnike in z njimi — v imenu slovenskega naroda; toliko let že odbiramo in pošiljamo poslance v državni zbor in deželne zборе — —: zdaj pa pride mlad, inteligenten mož in desauvira celo slovensko javnost in vse tisto, kar smo mislili, da je slovenski narod! Kako se ne bi čudili? Časih na visokih šolah si je prisvajal in je imel vsak bolj gostobesedni akademik pravico, govoriti v imenu celega slovenskega naroda in v imenu tega naroda presoјati, oproščati in obsoјati kogarkoli in karkoli. Vsak žurnalist ima od nekđaj pri nas že ipso facto pravico govoriti in izjavljati se v imenu slovenskega naroda in proglašati to za koristno, ono pa za škodljivo narodovi celokupnosti. Izkratka, od let štiridesetih, odkar imamo svoje časopise in odkar smo se politično oživili, sme pri nas vsak, komur se izljubi, poprijeti za besedo v imenu slovenskega naroda — in zdaj pa nam pravijo, da niti ne vemo še natančno, kaj se imenuje ideja slovenskega naroda!

Potemtakem niso bili »slovenski narod« niti žurnalisti, niti študentje na visokih šolah, niti razni govorniki in pisatelji in bankejarji, in niti poslanci v deželnih zborih in v centralnem parlamentu. . . . V imenu slovenskega naroda so besedovali — a niso imeli jasnega pojma o tem, kaj in kakšen je narod, v čigar imenu govorijo in nastopajo, niti kakšna je njega ideja. Morali bi torej o njih reči: nastopali so tjavendan. . .

Resnica! Dr. Prijatelj ima prav. Kdor ne bi verjel, naj pogleda v njegov spis o K e r s n i k u; še boljše pa napravi, če preštudira dr. Lončarjevega B l e i w e i s a. Spoznal bo, da t. zv. reprezentanti in izvoljenci slovenskega naroda niso vedeli, kaj

in koga zastopajo; če pa so vedeli in vkljub temu niso drugače nastopali, da so bili veliki — diplomatje za svojo prid ...

Kje se nam najbolj razločno prikazuje tisto, kar so pokrstili s pojmom »slovenski narod«? V t. zv. politiki. Politike pa ni delala pri nas narodova masa; kajti ta je bila poklicana šele v najnovejši dobi k sodelovanju in soodločevanju v našem javnem življenju. Politiko so delali t. zv. narodni voditelji. In kakšna je bila ta politika? V kakšni smeri je šla? Kakšen cilj so ji postavili?

L. 1848/49. slovenski poslanci niso nastopali kot narodna celota niti po točnem programu. Slovenci, kakor Jugoslovani sploh, še niso bili zmožni, da bi bili mogli voditi samolastno politiko. Bili so vladna stranka. Od vlade so se nadejali pomoči; njenim zahtevam so pripomogli često do veljave, dajajoč se izrabljati za sredstvo proti demokratizmu. (Cf. Lončar 24, 29.) Služili so vladi. Vlada je izkušala doseči cilj, ki so ga namenili odločilni krogi Avstriji, in ki je po njih mnenju opravičeval obstoj te monarhije. Palacky je označil to idejo avstrijske države: zveza enakopravnih narodov. Toda isti Palacky je tudi priznal, da absolutistična Avstrija ne stremi za takšnim ciljem, in je vsled tega povedal ministru Bachu: »Ako nam Avstrija ne more ali noče privoščiti in zagotoviti narodne enakopravnosti, potem nam nič ni do njene ohranitve; zakaj krivice dobimo dosti tudi izven Avstrije in to gratis«. (Palacky, Spisy drobné I. 228.) Vlade avstrijske pa so si bile postavile drugačen cilj, in različne vlade so imele različne pojme o t. zv. ideji avstrijske države: časih je bila na vrhu ideja, da boji Avstrija ščit katolicizma; drugi so zahtevali enakopravnost veroizpovedanj; tretji so ji pripisovali namen, da razširja nemštvo na vzhod; nekaterim je pa lebdil pred očmi celo vzor — absolutizma. Zato ni bila politika avstrijske monarhije — niti notranja niti zunanja — nikoli enotna in se ni mogla zasnovati v dalekosežnem in globokem konceptu.

Še največ se je uveljavila — in se zopet zadnje čase uveljavlja — ideja, da mora biti Avstrija katoliška država, ki more braniti bolj interese rimske cerkve in dinastične, nego vse drugo. In ker so slovenski politikarji videli, kakšen veter veje v vladnih in t. zv. odločilnih krogih, so svojega prepričanja plašč hitro obrnili po njem in delali kot vladna stranka politiko, ki ni imela pravzaprav nič opraviti s koristmi slovenskega ljudstva in ki je bila naravnost nasprotno temu, kar bi označevali kot idejo slovenskega naroda. Odtod izrazita črta rimskega klerikalizma v t. zv. slovenski politiki! Cilj ji je bil cilj Avstrije, cilj te pa se

je soodločal v Rimu in na Dunaju — in tako je šla slovenska politika za ciljem Rima in Dunaja, ne pa za svojim ...

Vso mizerijo slovenske politike v letih 60tih in 70tih opisuje jako lepo dr. Lončar (l. c. 38—44.). Kako so se voditelji slovenskega naroda kazali izbegane in kratkovidne; kako so se borili za politične ideje in cilje, ki so jih zastopali t. zv. historični narodi in ki jih je zagovarjala centralna vlada; kako so pa pri tem pozabljali potrebe lastnega naroda... Naravnost klasična pa je kritika, ki jo izraža Lončar o ti politiki. Ta kritika je namreč čisto pozitivna: Podlaga slovenski politiki je mogel biti le k m e t s k i stan; slovenski poslanci in politiki so se pa borili za interese, ki jih je reprezentiralo m e š č a n s t v o drugih, historičnih narodov, oziroma celo f e v d a l s t v o. Slovenski politikarji niso spoznali, kakšno ulogo je zgodovinski razvoj, utemeljen v naši zemljepisni legi, odkazal Slovincem, da si priborijo vse one socialne faktorje, ki so v moderni kulturi in v modernem ogospodarstvu potrebni, da igra posamezen narod samostojno vlogo in živi samostojno življenje.

L. 1848. je rodilo tudi slovenski narodno-politični program — rodila se je misel o »Zedinjeni Sloveniji«, kot združenju pokrajin, v katerih bivajo Slovenci, v administrativno-politično skupino s postavodajalnim zborom v Ljubljani (L. c. 14.) V Zagrebu je bil sklenjen jugoslovanski narodno-politični program. A l. 1848. je šlo na dnevni red preko slovenskega in jugoslovanskega narodnega programa (L. c. 22.); l. 1848. je bilo za nas izgubljeno, narodno in politično, (L. c. 21.) — L. 1865. so ustvarili narodno-politični program v Mariboru — poiskavši si deželno skupino, historično politično individualiteto, ki so jo — po vzoru Čehov in Hrvatov in njih državnega prava — tudi srečno iztaknili. Zahtevali so »notranje-avstrijsko skupino«, (L. c. 39.) Mariborski program je bil mrtvorojeno dete. (L. c. 41.) Koliko »programov« v dobi 20. let!

Avstrija je mogla obstati izključno nemška in katoliška toliko časa, dokler so bili drugi nenemški narodi še malo razviti: z gospodarskim in socialnim razvojem drugih narodnosti se začelja ta preobrat. A slovenska politika je bila v tem času prehoda, ko se je zrušil absolutizem države, ko so se omajali temelji nemške prevlade in katoliške nestrpnosti, in ko so se drugi slovanski narodi jeli povzpenjati kvišku v politični in socialno-gospodarski veljavi, naravnost uboga: ladja brez krmarja sredi razburkanega morja — to je slika tedanje slovenske politike. (L. c. 43.) Avstrija se je iz stanovske fevdalne države jela pre-

tvarjati v moderno meščansko državo — a Slovenci so debelo gledali, ker — vajeni posnemanja — niso mogli kopirati do pičice politike zgodovinskih narodov, ki so imeli že močno meščanstvo, pri nas pa ga ni bilo, oziroma bi ga bilo treba za slovensko stran šele pridobiti, ker je bilo prepojeno z nemškim duhom. Slovenski politikarji so pa odbili to meščanstvo — kot nemškutarje — in napravili vse polno renegatov s svojo reakcionarno politiko in zabitostjo, med njimi tudi Dežmana, in so povrh še pozabili na kmeta. Tako je obsedela tudi to pot slovenska politika med dvema stoloma: za kmeta ni znala nič storiti, pač pa je znala meščanstvo odvrniti od slov. tabora.

Pa bo kdo ugovarjal, da preveč in prehudo obsojamo voditelje slov. naroda iz polpretekle dobe. Pravimo, da jih ne preveč, in kolikor jih, da jih po pravici. Resnica je, — vsega en sam človek, pa bodisi še takšen duh v njem, ne more storiti niti doseči. Resnica je, da so na drugih poljih — kot na političnem — torej na literarnem in kulturnem delali možje, ki se niso nič vtikali v politiko vsakdanjosti, na pr. Janežič, Slomšek; slovensko družabno življenje se je ustanovilo in razširilo ter proglobilo s čitalnicami; in tudi slovensko politično življenje se je razširilo in postavilo na nove temelje, na demokratičnejšo podlago. Toda ravnokako je resnica, da se je to vse zgodilo večalimanj preko glave in dovoljenja t. zv. voditeljev narodovih in prvakov. Ali je bil Janežič simpatičen ljubljanskim prvakom? Ali niso Levstika, ki je pomenjal nekaj čisto novega in pristno narodnega i na političnem i na literarnem poprišču, prvaki preganjali do upehanja? Ali niso bili tabori, ki so najbolj raznesli idejo o Zedinjeni Sloveniji in narodni enakopravnosti, torej takrat kolikor toliko »politično idejo« sloven. naroda, zasnovani po po iniciativi štajerskih Slovencev, katerih ljubljanski prvaki niso marali? Ali niso najveljavnejši prvaki na tabore zahajali le z nevoljo? Na vsem življenju je ležala roka prvakov, ki je držala vse v mrčvilo in povzročala neko pasivnost. Zlomila je tudi ni ustanovitev mladoslovenske stranke; kajti tudi ta je prav kmalu podlegla istim napakam.

Tudi ljubljanski jugoslovanski program l. 1870. ni mogel določiti trajnih smeri razvoju slovenske in jugoslovanske politike. Bil je izgrešen v svojih temeljih. Prav ima dr. Lončar, ki v svoji kritiki tega programa povdarja, da to vprašanje je gospodarsko in narodno. Jugoslovani so etnografična in kulturna celota in gospodarska agrarna enota. Dočim se Jugoslovani prepiramo za ime, za vero, za pisavo, prodira med nas tuji veliki kapital, da

nas zaslužni gospodarsko in hkratu narodno in politično. (L. c. 79.) Prvaki tega niso razumevali.

Kako konfuzno so nastopali, posnamemo lahko iz Slov. Gospodarja, pišočega, da je ideal vsakega Slovenca naš narodni program; a tedaj, pri direktnih volitvah, hoditi z njim na dan — to je sleparstvo ali pa sanjaštvo. (L. 1873.) Čemu so potem-takem še pripovedovali kaj o programu? Ali jim ni bil program le za domačo potrebo, da ga je ob slovesnih prilikah občudoval mili slovenski narod — za praktično politiko pa je bilo vse kaj drugega! Ali je ob taki nedoslednosti, omahljivosti ter nejasnosti kaj čudnega, da se je začela prvakom vkljub njih nasilstvu izmikati moč iz rok, ko so se jeli uveljavljati Stritar, Levstik, in Mladoslavenci? Poslednji so sicer zabredli prav kmalu v iste napake, kakršne so uničevale prvake in njih stranko; zato si tudi niso mogli osnovati svoje organizacije na političnem in gospodarskem ter kulturnem polju, dasi so imeli v rokah takšno moč, kot je bil prvi in tedaj edini slovenski dnevnik. Teh napak se niso mogli odkrižati niti, ko so jih spoznali in ostro grajali bistri možje-pristaši, D. Trstenjak, B. Raič, Razlag itd. Stritar in Levstik sta predstavljala enotno svetovno naziranje — zato sta si priborila vodstvo v slovenskih kulturnih stremljenjih in sta določila v razvoju našega naroda nove smeri in nova pota, dasi sta bila v hudem nasprotju s t. zv. narodovimi izvoljenci...

Nad vse karakteristično je bilo, kako so se obnašali slovenski prvaki in njih ljubljenci v bojih med cerkvijo in prosvitljenim nemškim liberalizmom v Avstriji. Takrat je imel ta liberalizem v rokah vlado, torej izvršujočo državno moč. Bili so tedaj to boji med cerkvijo in državo.

Naši političarji v pretežni in merodajni večini tudi takrat niso spoznali pravega pota, ker niso pregledali položaja in ker niso videli v prihodnost. Zato nimamo iz tistih časov Slovenci drugega, nego žalostne spomine.

Podlaga onih bojov in sporov je bila ekonomska. Šlo je zato, ali se uveljavi moderna buržoazija, moderni kapitalizem proti fevdalnemu gospodarskemu ustrojstvu, ki ga je ščitila tudi cerkev. Če so Slovenci l. 1848. zadeli kolikortoliko pravo, zahtevajoč Zedinjeno Slovenijo, torej program, ki je odgovarjal tedanji socialni strukturi slovenskega naroda, so pa potem na to kardinalno točko pozabili in dosegli, da se je slovenski kmet boril za mogočnega češkega in poljskega velikaša, ki je bil toliko Slovan, kolikor je to koristilo njegovemu razrednemu interesu. (Lončar, 91.) Ali ni bil gospodarsko in socialno, torej tudi kulturno in po-

litično, slovenski kmet bližje mladi buržoaziji, četudi ni bila slovenska, nego fevdalcem na Češkem in Poljskem, ki tudi niso bili Slovenci in pravzaprav niti Slovani ne? In naši prvaki tega niso spoznali. In vendar bi si bili Slovenci, da so to spoznali, najpreje in najhitreje pridobili popolno socialno strukturo naroda! Tako pa so ponižno in udano volili nemške konservativne fevdalce, kneza Windischgrätza, grofa Hohenwarta, barona Gödela in viteza Schneida — celo aristokratsko škalo!...

In kako značilno je bilo postopanje slovenskih voditeljev ob času, ko se je porajal dualizem in ko so se snovali temelji avstrijske sedanje ustave! Izkratka, bodisi na kateremkoli polju, povsod in vselej vidimo, da je bil čas in da so bile razmere visoko nad onimi, ki so določali doma usodo slovenskega naroda in njegovega razvoja. Nič premišljeno zasnovanega niso imeli; negativnost je bila v nastopanju proti tujim sovražnikom in domačim nasprotnikom; pasivnost ondi, kjer je bilo treba pozitivnega dela; sklepali so vse od momenta do momenta — političnega vida niso poznali.

In takšno politično improviziranje je trajalo tudi pozneje in traja pri posvetni inteligenci še doslej. Ali ni za naše domače razmere — a lahko bi to veljalo tudi za ves slovanski jug v Avstriji! — preznačilno, da je bila reakcija tista, ki je dala našemu narodu politično idejo?! Nič se nam ni treba plašiti tega priznanja: boljše je priznati, nego glavo skrivati v pesek in tajiti to, kar je!

Sicer pa je to vprašanje še nerešeno: Ali je politična ideja, ki jo je za Slovence in Jugoslovane vstvarila reakcija, tako močna da bo obdržala usodo slovenskega naroda trajno in za dogledno dobo v svojih rokah? Trdimo, da ni, ker ni popolna — kajti ne objema celega naroda in ne vjema se z interesi naše narodove celote. Popolna zato ni, ker operira poglavitno le s kmetom — torej ne umeva in ne pospešuje harmoničnega razvoja niti enega celega razreda; pa tudi gospodarski in socialni razvoj — da ne govorimo še posebej o kulturnih stremljenjih! — kaže v drugo smer, ki ne bi opravičevala izključno agrarnih teženj. Z interesi narodove celote se pa ne ujema zato, ker so ji merodajni cilji, ki so našemu narodu tuji, — cilji Dunaja in Rima. Kdor bi o tem dvomil, naj se spomni, kaj se je razkrilo s Friedjungovim in z zagrebškim veleizdajniškim procesom — hkratu pa naj nikar ne pozabi, kaj pomenjajo zadnja imenovanja novih škofov v Trstu, Celovcu in na Dunaju; kajti to se oboje vjema in oboje se vrši po načrtu, določanem vse drugod, nego na Slovenskem!

Bodisi pa kakorkoli, eno je neoporečno in gotovo: naša slovenska politika začenja dobivati vpogled v širšo, vnanjo, da, svetovno politiko in začenja v nji dobivati tudi pomen, — in sicer v toliko, v kolikor je smoter, ki ga z nami hočejo tuji višji faktorji doseči zase, svetoven. Sramota je le, da Slovenci na tak način vstopajo v svetovno politiko; sramota je, da jih vodi reakcija...

Tu ima socialna demokracija na Slovenskem in na celem slovanskem jugu važno nalogo pred seboj. To nalogo umevajo že Hrvati in Srbi, v Avstriji in v Kraljestvu: zakaj je ne bi uvaževali tudi na Slovenskem? Saj ne more dati politične ideje za celokupno slovensko ljudstvo nihče drugi, nego socialna demokracija!

X.

DR. H. TUMA:

Sociologija.

(Konec.)

Prvotna nagona človeška, ki se dobita tem potom, pa sta le dva: nagon po hrani, t. j. nagon za obstanek življenja in nagon po moči, t. j. po vedno višji obliki življenja. Mislim, da je temeljna napaka vseh sociologov ta, da štetejo med temeljne nagone tudi spolni nagon. Razvoj človeške družbe nam kaže, da se družba razvija ravno v smeri od iskanja hrane pa do stremljenja po moči, in da se nam kažejo vse oblike človeške družbe le kot sredstva, da človek izdatno zadošča nagonu po hrani in da potem prehaja k stremljenju po višjem in boljšem. Družbene oblike so torej le sredstva; zato tudi ne spada spolni nagon med primarne nagone. Funkcija spola je nekončno diferenciranje človeka, kar je predpogoj združevanja. Vidno na družbenih oblikah pa je, da je iskanje hrane in blagostanja predpogoj razvoja in stremljenja po višjem in boljšem.

Je to po analogiji organizma. Kakor se tam dele celice in nadrejajo druga na drugo, kakor se tam en organ podreja drugemu, da vse tvorijo telesno celoto, in šele takrat, ko je celota docela ustanovljena in razvita, nastopijo znaki notranjega intelektualnega življenja, ravno tako tudi v družbi nastopa v svrhu trdnega ogrodja iskanje po hrani in podrejanje posameznega

človeka po različnih oblikah družbe. Takrat, ko družba pokaže prvo stalno obliko, pričenja se tudi višje intelektualno življenje. Kakor ne moremo v organizmu docela odrekati posamezni celi nekega čustvovanja, da, celo intelektualnega življenja, tako je tudi pri človeku v prvem stanju kot čut groze založeno prvo čustvo in prvi gibljaj intelekta. Ali šele takrat, ko je človeška družba dobila stalno obliko v državi, šele takrat se pokaže višja in, lahko rečemo, vodilna moč intelekta.

Sredi med obema prvotnima nagonoma dobimo vse one pojave na človeku, ki ga vežejo v družbi, in to je posebno čustvo ljubezni in etika. Pravim, vsa etika je le sredstvo, da se človek razvije od živalskih potreb do višjih potreb. Ako nam je mogoče prirodoslovnim potom določiti prvotne človeške potrebe, in vsled tega prvotne nagone, tako se nam docela odtezajo cilji, kam ti človeški nagoni končno streme. Vidimo le smer naprej in lahko morda rečemo, ta smer vede k vedno trdnejši celoti in enoti, ali vsled svoje oddaljenosti in velikosti je ta cilj človeškemu razumu nepristopen. Čutimo v sebi in konstatiramo v sebi pač le vesoljno stremljenje človeštva v tej smeri.

Ako hoče dr. Ušeničnik imenovati to celoto in enoto: bog in to stremljenje: svobodni um, nimam nič proti imenovanju. Ako pa dr. Ušeničnik personificira to nevidno in neznansko celoto, in ako spravimo svobodnega človeka v neposredni nexus s to celoto, je to docela transcendenten zaključek in spada v oblast človeške fantazije, ni pa pristopen našemu razumu. Zaraditega tudi ne moremo za vodilni princip sociologije postavljati smoter (Zweck) recte svrhu (Endzweck), ampak edino le prvotne nagone. Moramo iskati od znanega, pristopnega dalje in gori.

Ako empiričnim potom zasledujemo razvoj posameznih slojev v že nastali državi, najdemo, da suženjstvo ne izpolnjuje naloge, dajati nele blagostanje gospodujočemu sloju, ampak tudi zadoščati istega intelektualnemu stremljenju po višjem in boljšem. Med to spada čustvo umetnosti. Bržko gospod poželi po lepem, ne more mu suženjska masa ustrezati, ampak le oni posameznik iz nje, ki se razlikuje po posebni nadarjenosti. Tako se po intelektu loči umetnik-obrtnik iz suženjske mase, dviga se od nje in se uvršča v srednjem sloju med sužnjem in gospodom, vrine se medenj sloj trgovcev, ki ustrezajo stremljenju po novem. Obrtnik, ki kuje bleščeče čelade, in trgovec, ki prinaša iz daljnih krajev biser in škrlat, vrineta se med sužnja in gospoda. In tako je srednji stan že v prvih početkih predstavitelj inteligentnega dela — zadoščevanja potreb nad vsakdanjostjo. Bolj ko raste to strem-

ljenje, manj suženjstvo ustreza tej novi nalogi, oziroma ustreza le prvotni svoji nalogi, vstvarjati gospodom brezdelja.

Isto razmerje imamo med vitezom in tlačanom. Tudi tlačan daje v svoji masi le brezdelje in hrano graščaku, obrtnik in trgovec pa se vrine med njega in med fevdalca, da zadošča višjim stremljenjem gospodarjev. Tako nosi srednji stan znak svobode s seboj. Tam, kjer se je pokazal višji intelekt in posebna nadarjenost, ondi tudi gospod priznava svobodo, potrebno, da dobiva zadovoljevanja višjih potrebščin.

Prihajamo torej pri razdelitvi sociologije do tega: principom znanstva odgovarja edinole prirodoslovna šola, ki konstatira na podlagi geologije, geografije, etnologije in zgodovine, kako se je človek iz osamljenosti in divjosti razvijal izprva neskončno polagoma le pod vplivom narode in prirodnih sil, in kako je pozneje vsled pomirjive teh prirodnih sil, pomnožitve po spolu in pomanjkanja hrane prešel do vedno višjih oblik združevanja in končno do države, kako je država oziroma zakon, lastnina in suženjstvo omogočilo razvoj višjega intelekta v dveh smerih, to je gospodujočega in srednjega sloja.

Tu se pokaže, da je diferenciacija pri iskanju hrane v človeški zgodovini onifakt, ki je najbolj viden in zato se lahko stavi kot prvi pogoj razvoja človeštva. V toliko je opravičena ekonomska šola, ki je pa zato enostranska, ker imenuje kot edini razlog vsega razvoja ekonomsko stanje, intelekt pa je le rezultat brezdelja in blagostanja.

Na napačni poti je tudi intelektualna šola, ker je očitno, da mora biti vzrok pred učinkom. Prirodna šola, dasi edina prava pot, ne daje pravega rezultata, ako se ozira le na temeljna nagona človeka, ki izvirata oba iz odpora proti narodi, to je iz lakote in groze. Oboje se stopnjuje v razvoju človeštva tako, da nam je ob nastopu države jasno in vidno obojno stremljenje človeka po blagostanju, po moči. Vidimo pa, da intelekt, bržko človek potom združevanja pride do blagostanja, prevzame vodilno vlogo. Ako je prirodoslovna šola, ekonomska šola in biologična šola vpliv intelekta v stran postavila ali prezirala, potem nam ne more podati vsega razvoja.

Krščanska sociologija je zopet na napačni poti, ker pričanja s smotri, katerih ni mogoče drugače določiti nego metafizičnim transcendentnim potom. Obenem je tudi krščanska sociologija najbolj neenotna; posegati mora na vse pripomočke intelektualne, biologične, ekonomične in prirodoslovne šole in sa-

movoljno popolnuje potom dedukcij in samovoljno stavljeni si svrhe nerazumljive pojave. Prirodoslovna šola kot princip znanstva določa le to, kolikor človek po svojem intelektu sme določiti in zna; konstatira le stremljenje človeka, ker je dovolj, da konstatira sociologija, da se človek razvija v stopnjujoči smeri in naprej.

Predaleč gre Gumplovicz, ako sploh odbija napredek človeštva. Sicer docela nelogično konstatira napredujoči razvoj človeškega intelekta, taji pa, da se boljša človeška družba; ali pa pravi: pametnih smotrov mora človek imeti, kadar noče poginiti. Dasi je ustanovitelj prirodoslovne šole, vendar mora priznavati, da je ravnoinlektito, načem se napredek človeštva sploh da konstatirati. Ako pa je v tem napredek človeštva, potem tudi kaže daljšo smer in menda edino smer. Gumplovicz sam v svoji nestalnosti in čuteč, kako mu ginejo tla, seže po orožju, uniči si život, da prekine to brez stremjenja in upanja, nepotrebno življenje.

Noben sociolog ne more preko pojavov socializma; le čudno je, da se ogibljejo učenjaki bistva tega problema. Zame je socializem preizkusen kamen vsega našega znanja in čustvovanja; zame je socializem stremljenje po višjem in boljšem ne posameznega človeka, ampak človeštva. Socializem ni nič drugega, nego prikazen novodobnega življenja človeške družbe, v katerem se masa jame zavedati pomanjkanja blagostanja in še bolj pomanjkanja višjega intelektualnega življenja, da iz ploda njegovega dela uživa blagostanje le mal krog ljudi, da ta krog ljudi iz blagostanja ne išče vedno višjih in boljših ciljev, marveč uničuje plodove dela v razkošju. Socializem zame ni nič drugega, nego stremljenje mase, da se blagostanje deli po delu in da mora blagostanje voditi k višji intelektualnosti onih, ki blagostanje ustvarjajo z lastnim delom.

Priznavam nasprotja proti socializmu, ali le, ko nastane vprašanje, ali je že človeška družba dovolj razvita, da udejestuje to stremljenje. Le kadar se ugovarja, da je potrebna prisilna organizacija še nadalje, da se dvigne intelektualnost mas, le potem se da tudi znanstveno diskutirati, ali je že do dobra zrela za zavladanje socializma. Največ se izgublja izpred oči: socializem kot veliki družabni pojav, gibanje človeštva; in vsa polemika gre proti teorijam socializma, v prvi vrsti proti marksizmu, kjer se pobijajo dogmatično postavljene teze Marxove. Noben izobražen socialist ne more biti dogmatik, tudi ne more trditi, da je Karl Marx postavil svoje teze za vedno in neizpremenljive.

Ali vsak učenjak, ki se vglubi v študij Marxa, mora priznavati, da je Marx prvi razumel gibanje delavskih mas v bistvu, razumel socializem v bistvu.

Kakor se lahko trdi, da darvinizem danes vlada vse vede, da si se moderni darvinizem razločuje od prvotnega tako, da je komaj viden v zadnjem temelju, ravno tako se mora tudi prenavljati teorija socializma in z njo marksizma, tako da z razvojem delavskih mas in družbe tudi marksizem predstavlja le prvo idejo, ki je dovedla človeštvo do zavednosti.

Naravnost naivno pobija dr. Ušeničnik in z njim cela vrsta ne le klerikalnih, ampak tudi liberalnih in drugih učenjakov socializem, češ, da je nauk enakosti človeka, dočim vendar sociologija in socializem uči, da je socializem le stremenje človeštva, da se blagostanje kot predpogoj višje intelektualnosti stori pristopno vsakemu. Socializem ne uči, da naj se individij izgubi v splošni družbi, marveč nasprotno, da se potom družbe individij razvije kar najsvobodnejše in najširše. Socializem uči, da se danes blagostanje izkorišča ne le morda, da se dovoli polno individualno življenje onim, ki uživajo edino plod blagostanja, ampak socializem tudi očita, da ta sloj bogatašev podaja mesto višje intelektualnosti dekadenco v smeri razkošja: to je zloraba intelekta in zloraba čustvovanja iz preobilega imetja. Socializem je protest proti izgubljanju plodov človeškega dela: socializem v prvi vrsti uči regulacijo konsuma, to je zadoščanja človeških potreb. Plod dela mora biti razdeljevan le v smeri intelektualnega dviganja in svobodnega razvoja vsakega individija.

Ako se sprejme to jedro socializma, potem izgube nasprotniki socializma tla; zaradi tega ne polemizirajo proti socializmu samemu kot takemu, ampak proti izrastkom različnih socialističnih večalimanj očitno izgrešenih teorij, teorij, ki se postavljajo najčešče iz taktičnih ciljev. Tako sindikalizem predstavlja na sebi docela zdravo, le taktično jedro, to je delavskim masam ne pride pomoč od onih, ki uživajo plodove dela, marveč delavec si mora pomagati sam, in le delavec je poklican v boj za lastno korist, izključivši vsakega drugega. Naravno je, da sindikalizem mora postajati enostranskega pomena; iz pretiravanja nastajajo zopet teorije revolucionarnega sindikalizma, to je, delavstvu je prepočasna dosedanja pot v dosego njegovega cilja, zahteva dejanj, da vrže sedanjo organizacijo človeške družbe ter postavi ono, v kateri delo pride do edine in splošne veljave.

Docela res je, da danes delavska masa ni toliko probujena, da bi bila godna takoj za vlado; docela in še bolj res pa je tudi

po drugi strani, da so sloji inteligentov, posebno zadnje stoletje, pokazali, da zlorablajo državno moč v pretežno korist individualnega največ materialnega stremljenja, ki je na škodo razvoju velikih ljudskih mas, in da se umstveno kljubu vsemu temu niso znatno dvignili nad mase same.

In vendar bi moralo prirodoslovno opazovanje gibanja in napredek delavskih mas zadnja desetletja vsakega prepričati, da človeški intelekt ni še nikdar toliko napredoval kot ob tem gibanju. Ne le, da stremljenje delavskih mas po svobodi osvobojuje tudi vse druge sloje, ampak v delavskih masah se je ravno po socializmu vzbudilo vleikansko hrepenenje po omiki, ter lahko tudi rečemo, da nikdar v človeški zgodovini ni čustvo solidarnosti stopilo v ospredje tako, kakor od trenutka, ko so delavske mase nastopile organizirane. Ako nam predstavlja 19. vek tako velikansko gibanje v meri intelekta in etike naprej, potem je socializem najimenitnejši pojav človeštva v razvoju vseobče kulture.

Socialnodemokratična stranka kot praktična zastopnica socializma, ki hoče teorijo socializma izvesti, je prestopila že davno prag otročjih let, ko je hotela državo strmoglaviti kot predstaviteljico prisilne organizacije in nasprotnico ljudstva ter kot zaščitnico bogatih vladajočih slojev. Socialdemokratična stranka danes čuti, da je delavsko maso treba storiti godno za vlado, in najprej za vladanje samega sebe. Kakor je socialnodemokratična stranka segla do danes recimo instinktivno po gotovih praktičnih sredstvih, tako je zahtevala splošno volilno pravico, ki naj bi dala ljudstvu možnost izražanja svobodne svoje volje, in stremi po tej poti spraviti zastopnike delavstva v zakonodajstva in avtonomijo. Socialnodemokratična stranka s tem priznava, da je prisilna organizacija države potrebna toliko časa, dokler ne bodo godne ljudske mase za prostovoljno organizacijo.

Posebno lahko stališče si daje proti socializmu teorija o narodu in religiji. In vendar bi lahko socializem nasprotniku očital: »Čez jarek skače, kjer je most«. Narodnost je sociologična prikazen, in to tudi socializem konštatira. Narodnost, katera je izražena po skupni kulturi in skupnem stremljenju po politični moči, je tudi socialistu obstoječ pojav človeške družbe. Ali socializem pravi, kakor neki akademik v letošnji »Omladini«: »Narodnost nam mora biti človekoljubje«, in nič drugega ni internacionalizem, kakor to, da mora narodnost predstavljati ne nasprotja narodov, marveč vsporednost in človeko-

ljubnost. Lahko torej rečemo, da je stremljenje po višjem in boljšem, po bogatejši individualnosti dobilo izraz v socializmu in da gre pot do višje individualnosti skozi njega.

Socializem pa tudi ni nasproten religiozni ideji, saj socializem po sociologiji priznava, da je religioznost v svojem prvem početku kot občutka grozote pred vsemogočno naravo poleg občutka lakote najprvotnejši in najmogočnejši v človeku. In socializem tudi danes priznava, da religija itak ni nič drugega nego instinktivno čustveno stremljenje po enoti in celoti, kakor je v intelektualnem oziru logika miselno hrepenenje po enoti. Socializem sprejema, da je to stremljenje dano vsakemu človeku, tako daleč, kakor se zasleduje človeški organizem, in socializem končno priznava, da se človeštvo razvija le toliko časa, dokler gre v smeri hrepenenja po tej enoti in celoti. Sociologija konstatira po zgodovini, da tudi najmočnejša država polna blagostanja in kulture propade, brž ko državljani obračajo plode dela v razkošje ter opuščajo in izgubljajo višje ideje. Ta je končno visoka pesen socializma — ideja solidarnosti in svobodne individualnosti ob enem.

ABDITUS:

Rudokopstvo.*)

V starem veku rudniški delavci niso bili svetovni ljudje, temveč sužnji, ki so se ponajveč rekrutirali iz vojnih ujetnikov. V srednjem veku pa so bili rudarji svobodni možje in pravoveljavni udje zadrug.

Družabno življenje v srednjem veku se je odigravalo v zadrugah. Zadruge pa so se ločile v deljive in nedeljive.

Vsaka uzadružnjena družina je imela v vasi kos zemljišča, kjer je stala hiša in pa gospodarsko poslopje. To je bila posebna družinska lastnina. Poleg tega se je tudi polje izločilo iz skupne zadružne posesti in se razdelilo po gotovih določitih med posamezne uzadružnjene družine.

Pašniki, gozdovi, voda in pota pa so ostali skupna zadružna lastnina; vse to je tvorilo skupno last zadruge. Toda ta skupni celokrog zadruge se je manjšal v teku časa, deloma vsled mno-

*) Prim. Kautskega Geschichte des Socialismus I. zv.

žitve prebivalstva, vsled česar so nastajale nove vasi in selišča, katerim se je iz dosedanje skupne posesti moralo odstopiti novo polje za potrebne njive, deloma vsled omejitve lova in živinoreje v korist poljedelstva samega; vse to je razširjalo delokrog deljivega na škodo nedeljivega dela zadruga.

Kolikor je imel v začetku vsak zadružnik v deljivem delu zadruge posestva, — ravno tolike so bile tudi njegove užitne pravice v nedeljivem zadružnem delu. Kako se je skupno zemljišče obdelovalo, o tem je odločevala cela zadruga. Zadruga je določevala užitek paše, pobiranje in spravlanje listja, lesa in drv v gozdu. Tudi o pridobivanju kamna je odločevala skupna zadruga. Vsak zadružnik je bil pod gotovimi pogoji opravičen — te pogoje je določila zadruga sama — lomiti in si pridobivati kamenja ter ga po svoje uporabljati.

Skoraj povsod pa je veljalo delo za pridobivanje kamna kot manj potrebno; bilo je potrebno le v izrednih slučajih. Drugače pa je bilo tam, kjer so se našle žile soli, železa, srebra ali pa celo zlata.

Polje se je razdeljevalo le za izvrševanje poljedelstva; če se polje ni obdelovalo, potem je zopet zemlja pripadla nazaj k skupnemu zadružnemu zemljišču. To se je zgodilo takoj, kakor hitro se je začelo na zemlji kopati. Ker so bile rude drage, je bilo treba le rudo odkriti, in dotična zemlja je bila za posameznega posestnika že izgubljena. Šlo je celo tako daleč, da je že sluhnja sama, da se v zemlji nahaja ruda, zadostovala, da je zadruga posameznemu posestniku zopet odvzela dotično zemljo. Želja po najdbi bogatih rud je bila tako velika, da je naposled dobil vsak zadružnik pravico iskati in kopati rudo, kjerkoli je hotel. Lastnik zemljišča mu ni smel pri tem delu delati zaprek; pravico je imel do odškodnine, ki je izvirala iz tega. V starih knjigah se čita, da je pravica do rudosledstva močnejša od kralja, vojvode ali grofa, ker nihče nima pravice zabranjevati kopanja v to svrhu — tudi pod lastno hišo ne. Ta pravica je veljala v krajih, kjer se je kakršnokoli vrednost predstavljajoča ruda našla in je občutno omejevala zasebno lastnino.

Prvi rudniki so bili zelo enostavni. Bile so to le dnevne stavbe, navadne jame, iz katerih se je pridobivala ruda. En sam človek je lahko delal. Skupni užitek take primitivne jame, kakor se je to godilo n. pr. s pašniki, pa ni obveljal. Zadruga je odkazala take posamezne kraje svojim članom v užitek. Ker pa so vrgle različne jame tudi različen dobiček, je moral sleherni kopač odrajtovati zadrugi neki delež svojega dobička. Kakor hitro pa

je kopač svojo jamo opustil in zapustil, je izgubil vse pravice do nje.

Kdor je rudo našel, je imel tudi predpravico do kopanja, ne pa tisti, ki je imel dotični kos zemlje v posestni oblasti. Ta najdeniška pravica se je obdržala do današnjih dni.

Pri manj dragih mineralijah je rudokopstvo dolgo časa ostalo na nižji stopinji obrata, tako posebno pri premogokopih. Zakaj to, kar se je tiste čase pridelalo v jami, ni zadostovalo faktičnim potrebam. Delala se je torej s tem dobra kupčija. Od roke do roke, od vasi do vasi so šle rudnine za tedanje razmere jako daleč po svetu. Posebno je to veljalo za kovine, rabljive za napravo orožja. V Skandinaviji, Nemčiji, Švici, Francoskem, Angležkem, Italiji se dobe kamenite sekire, napravljene iz kamena nephrít. Tega kamena v Evropi ni najti, in se je že davno dobivalo iz Azije, — dokaz, kako daleč se je transportiralo blago že v starih časih. Kar velja danes le za žlahtne kovine, recimo zlato, katerega vzame vsakdo in ki ga ni nikoli preveč, je veljalo v začetku produkcije, ki je bila naprodaj, tudi za železo, baker, tudi sol. — Vsi so hoteli biti rudokopi.

Prvotno so se kopale samo jame, ležeče na skupnem (nedeljivem) zemljišču zadruga. Ali kaj se zgodi, če se najde v zemlji ki je zasebna last kakšne družine, ruda, mineralije, ali kar se je še večkrat pripetilo, da so zopet začeli delati v rudokopih, ki so jih nekdam kopali že Kelti ali pa Rimljani? V takih krajih je važnost kopanja, lomljenja in izvažanja rude postala večja in koristnejša od samega poljedelstva. N. pr. mineralije so povsod potrebovali in iskali, pa le malokje našli. Kmalo se so tedaj pričeli od skupne organizacije izkoriščati ti zemeljski zakladi in sicer tudi preko lastne potrebe. Pridobljena ruda se je potem izmenjavala za druge produkte. Tako se je pričela s temi mineralijami naravna kupčija. Rudniški kraji so ležali navadno v hribovju, kjer se s poljedelstvom ni dalo mnogo doseči. Naravno je, da je v takih krajih tembolj pešalo poljedelstvo, čimbolj se je razvijalo rudokopstvo. Boljinbolj se je posest odtegovala poljedelstvu in živinoreji in vedno več ljudi se je pečalo z rudokopstvom.

Rudokopstvo žlatnih kovin pa se je zelo kmalu povspelo tudi do višje obratovalne tehnike. Rudokopi so postajali vedno večji, vedno kompliciranější in tudi nevarnejši. Nemogoče je postalo, da bi vsak, ki mu je bila taaliona jama dodeljena, kot rudar (Gewerke) še dalje kopal kar na svojo pest, kakor bi ravno kazalo. Različne jame so boljinbolj postajale druga od druge odvisne. Več posameznih jam je začelo tvoriti neko enotnost.

Četudi so se posamezniki upirali, da ne bi izgubili kakih pravic do lastnih jam — podjetje samo je vendar postajalo vsled raznih tehničnih potreb skupnejše. Zadržni uradnik, ki je doslej posamezne jame ali rove le nadzoroval — rudniški mojster — je postal voditelj skupnega podjetja.

Rudniki, kjer je tako daleč prišlo, pa so bili tudi tako bogati, da so dohodki zadržnike (podjetnike, Gewerke) preživljali tudi brez — dela. Lastniki jam (Gewerki) niso več sami kopali, počasi so prepustili to nevarno delo drugim — svojim hlapcem. Ti so postali knapi (rudarji), njihovi gospodarji pa kapitalisti.

Število hlapcev se je pri bogatih rudnikih množilo boljbolj. Pridružili so se jim pa tudi delavci iz topilnic, kjer se je iz sirove rude dobivala kovina. Naposled so prišli tudi rokodelci, ki so pripravljali potrebno orodje, ki so iz pridobljene kovine napravljali potrebne in koristne stvari. V takih krajih so se nastanili tudi trgovci. Nastala so mesta, v katerih so zagospodarili kot velika manjšina prvotni zadržniki — kopači, sedaj kot »rudniški in topilniški gospodje«.

Kakor čudno so se razvile te rudniške zadržge, ostale so vendar zadržge. Tu je poljedelstvo izgubilo svoj pomen, nasprotno je postal gozd važen. Gozd je namreč dajal drva za plavže, v katerih so se pridelavale potrebne kovine. Kjer se je torej ohranila stara zadržna ustava, so se zadržge izpremenile v gozdne zadržge.

Med tem je drugje poljedelstvo boljbolj postajalo odvisno od velikih posestev, graščakov. Bogati rudniški kraji so se graščakov lažje ubranili, kot pa revne, zgolj poljedelske zadržge. Nj se čulo, da bi rudokopi v srednjem veku bili kdaj osebni podložniki, kakor naravni kmetje. Toda bogastvo rudnikov je mikalo plemenitaše vseeno. Kmalu so, kakor lov, tudi rudokopstvo proglasili za svojo predpravico. Zgodaj že se je namreč dogajalo, da se je rudokop obravnaval kot lovski revir, ruda sama pa kot divjačina. Loviti divjačino je bila v srednjem veku sploh predpravica plemstva. Največji posestnik v državi pa je bil poleg cerkve kralj, ker sicer ne bi mogel biti »Veličanstvo«. Kraljem se je torej najprej posrečilo si pridobiti nekaj rudnikov. Kmalu je zahteval zase tudi rudnike, ki so se jih polastili plemenitniki, škofje in samostani. Nemški cesar je končno celo razglasil, da nima nihče kopati rude, ako ni od njega samega v to opravičen in določen. Rudokopstvo zlata, srebra, in soli se je proglasilo za regal. Frideriku I. se je posrečilo, da je v 12. stoletju razne škofe pripravil do tega, da so vzeli od njega rudnike kot fevd.

Toda že eno stoletje pozneje je pričela pešati cesarjeva moč. Veliki zemljiški posestniki so zadobivali vsled svojega velikega premoženja vedno več moči, tudi napram cesarju. Pravice cesarjev so polagoma prešle v roke raznih knezov in ti so bili močni dovolj, da so manjše posestnike docela izpodrinili iz rudokopstva.

Zadružna ustava je tedaj v rudniških krajih že razpadla. Nič več se zadružni uradniki niso volili, temveč deželni vladar je poslal v rudokope svoje uradnike. Ti uradniki so podjetje vodili in bili obenem tudi nekakšni sodniki. Le oni je imel pravico rudo kopati, komur so ti knežji uradniki dovolili. Počasi se je začelo delati na veliko, nič več tako kot nekdanj, ko je vsak kopač delal, kar je hotel. Več delavcev se je potrebovalo. In čim večji je postajal rudnik, temveč kapitala se je rabilo. Zato so dobili vpliv na rudnike bogati mestni trgovci; ti trgovci so bili navadno tudi upniki boljbolj v dolg potaplajočih se rudniških gospodarjev — deželnih vladarjev. Zato se je hribovje, kjer se je kopalo, proglasilo za »svobodno«. Vsakdo je smel kopati — če mu je to dovolil deželni vladar. S tem se je doseglo, da so prvotni zadružniki izgubili svojo izključno pravico, in pa to, da se je moglo k temu viru bogastva spraviti vsakogar, ki je deželnemu vladarju ugajal, predvsem trgovce. Kmalu je v rudnikih mrgolelo vsakovrstnih ljudi — trgovcev, špekulantov, klativitezov, beračev.

Rudokopstvo je postalo veliko podjetje.

*

Za rimskega jurista je bil začetkom 16. stoletja pogled na rudokopstvo prezanimiv.

Izkoriščevalec kake rudniške jame ni imel do nje popolne lastninske pravice, imel je le užitne pravice. To pravico pa je delil rudniški mojster, ki je bil uradnik deželnega vladarja. Kdor je prejel tak fevd, je bil »lastnik-podjetnik« (Gewerkschaft) s štirimi, pozneje z več deli. Najprej se je iz rudnika napravilo 4, potem 8, 16, 32 in končno 4×32 delov. En tak del se je imenoval kuks (iz češke besede kůs, slov. kos). Neki del kuksov je pripadal deželnemu vladarju. Kuksi so se pa tudi lahko prodali. Posestnik več takih delov ali kuksov je bil podjetnik (Gewerke). Tako so nastale nekake akcijske družbe. Posestnik kuksa pa ni imel popolne lastninske pravice do svojega dela, temveč samo do čistega dobička. Ta se je med posestnike-užitkarje razdelil. Tudi stroški so se tako medsebojno razdelili. Če posestnik takega kuksa ni mogel plačati nanj spadajočega dela stroškov, je svojo pravico izgubil.

Glavni faktor pa je bil uradnik deželnega vladarja. Vse to je seveda nasprotovalo takozvanemu rimskemu pravu, ki uveljavlja zasebno lastnino.

Ti posestniki-užitkarji (Gewerki) so imenovali le paznike (»štajgerje«) in šihodne mojstre, ampak tudi to le z dovoljenjem uradnika deželnega vladarja. Šihodni mojster je sprejemal delavce in jih zopet odpuščal, toda le z dovoljenjem vladarjevega uradnika, rudniškega mojstra in dveh prisednikov, imenovanih od deželnega vladarja.

Stara knjiga učenjaka Agricola pravi:

Najvišji je rudniški glavar (Berghauptmann); on je tudi najvišji sodnik. Potem mu sledi rudniški mojster (Bergmeister). Ob sredah so sodbe. Ob sobotah mu morajo položiti pazniki (»štajgerji«) račune. Rudniški pisar piše listke za one, ki zahtevajo rogov, in vodi račune, ki jih sestavlja vsako četrtletje.

Paznik upravlja jame in plačuje delavce, katerih mezde določuje on sam skupno s prisednikoma. Plača se ravna po tem, ali je material, ki se koplje, trd ali mehak. Če zadenejo kopači na posebno trde skale, se njihova plača zviša; plača pa zopet pade, če se pokaže mehkejša stena.

Šihodni mojster vodi delo v jami.

Lastniki kuksov (Gewerki) nimajo torej nič govoriti in ukazovati. Če se pri računih pokaže deficit, morajo doplačati, če se pokaže dobiček, vtaknejo denar v žep. Zato navadno ti ljudje, za katere se pravzaprav dela, ne stanujejo več v dotičnem kraju, temveč daleč proč. Mnogokrat ne poznajo niti kraja, kjer trpe zánje delavci v jami. Tako je prešla pravica do izkoriščanja rudokopov kot nekak privilegij na trgovce, bankirje itd. v daljnih mestih.

Trud in nevarnost v rudnikih hitro raste, ako se hoče globlje v zemljo. Z navadnim orodjem se ne pride daleč. Kjer se rudokopstvo ni rentiralo, je ostalo pri malih podjetjih. V Istri so še danes kraji, kjer se opravlja rudniško delo le pozimi ko zmanjka dela na polju. Dobe se kraji, kjer rudokop (»Gewerke«) sam s svojo ženo in otroci koplje rudo. Drugače je bilo tam, kjer se je obetal dobiček. S težavo se je spravljal kamenje na dan. Pokazali so se plini, ki so zaprli nadaljno pot. Grozota užigajočih plinov (»schlagende Gase«) se je pokazala. Nastopila je tudi voda in napolnila rove. Toda želja po denarju je vse te težkoče premagala. Praktiki in učenjaki so se postavili v službo rudokopstva. Razvila se je znanstvena tehnika, ki je imela vedno večje naloge pri podjarmljanju naravnih moči; iz-

našlo se je novo orodje, nove velike stavbe v rovih in izven njih so se omogočile.

Pastor Matthesius je v svoji knjigi »Sarepta« podal sliko nekdanjih tehničnih revolucij pri rudnikih. Znanost je stopila na površje. Teoretično izobraženi inženirji so prevzeli vodstvo rudnikov. Sedaj ko so vodili rovi pod zemljo na vse strani, se je moral porabiti kompas, ki je kazal rudokopu smer in pot. Kompassa torej niso potrebovali le mornarji na širnem morju, temveč tudi nezmagljivi delavci pod zemljo. Zlasti je kompas služil tudi inženirjem pri njihovih trigonometriških merilih, da so mogli določiti meje posameznim rovom. Posebne priprave so se morale izumiti za pridobivanje zraka v rovih, za varnost pred vodo in užigajočimi plini.

Tu vidimo znake kapitalističnega podjetja. Na eni strani neizobražene delavce, ki so morali dati fizično moč, katera se rabi, na drugi strani pa delavce z glavo, ki so morali zadostiti znanstvenim potrebam. Nad vsemi temi delavci, uradniki, inženirji pa je stal njihov bog — kapitalist, uživajoč zgolj sad.

Seveda, nekdanj še niso tekali inženirji v takih množinah po svetu, kakor danes. Zato so jih pa tudi bolj cenili. Omenjeni Matthesius pravi v svojih pridigah, naj se te čudežne ljudi časti, ker delajo z resnico in po svojem znanju nadkriljujejo druge ljudi.

Vidimo torej, da je že v začetku 16. stoletja stopila prvič pri rudokopstvu veda v službo produkcije. Stare navade so propadle, staro, enostavno delo se je umaknilo metodični, znanstveni raziskavi kot pravemu revolucionarnemu faktorju, katerega namen je neprestano izpreminjevanje produkcije, iznajdbe vedno novih in boljših instrumentov, ki zahtevajo manj stroškov in manj človeškega dela. To vse so znaki moderne veleindustrije. Gotovo je, da se je v večjih rudnikih že v 16. stoletju nehalo rokodelsko delo. Posamezni delavec je izgubil iz vidika ves komplicirani organizem, ki je zahteval vedno več in tehnično boljše izobraženih ljudi.

Vsled tega pa je posamezni proletarec izgubil tudi vsako upanje, da postane kdaj samsvoj. Bil je obsojen ostati celo življenje podrejen delavec. Pa saj niti manjši kapitalisti niso mogli postati samostojni gospodarji rudnika.

Geološka veda se je tiste čase nahajala šele v začetku svojega razvitka. Posledek je bil ta, da je bilo rudokopstvo še bolj kot danes podobno hazardni igri. Dobiček posameznih rovov se je naglo izpreminjal. Dostikrat so se celo veliki rudniki morali

opustiti, ker niso donášali nobene koristi. Ponovili so se šele čez dolgo časa z boljšo srečo.

V 10. stoletju so se otvorili srebrni rudniki v Goslaru. Prvo stoletje je prineslo bogato žetev; potem pa je rudnik zaspal. Šele v 12. stoletju se je ponovilo delo. Zopet pa se je rudnik ustavil v 14. stoletju in se je delo ponovilo šele 1419 l. Takih slučajev je veliko. Seveda se je naglo menjal tudi čisti dobiček. En primer!

V Schneebergu se je v aktivnih cehah razdelil med akcionarje naslednji dobiček po odbitku obratnih stroškov:

Leto	Mark finega srebra.
1511	6.192
1512	59.340
1514	8.127
1517	25.324
1519	6.779
1521	—,774
1524	—,253
1525	2.515

Koliko pa se je v pasivnih cehah doplačalo, se niti ne ve. Umevno je tedaj, da je pri takih razmerah lahko mali kapitalist čez noč bil berač, in da se je torej mogel vzdržati le veliki kapitalist. Ta je imel kljub vsej nesigurnosti lep povprečni dobiček. Da pa se ta povprečni dobiček napravi za stalnega, je zopet morala priti znanost na pomoč. Samo razvoj geološke vede je lahko pomagal.

Agricola pripoveduje, da se je takoj pojavil kje kak knez ali pa kakšna višja oblast, če se je pokazalo, da se dajo dobiti iz kakega prej neproduktivnega rova večje množine rude. Samolastno je bil odstranjen prvotni lastnik. Ni čudna, da je bilo rudokopstvo pri teh razmerah tako razkričano, kakor je n. pr. danes razkričana borza.

Stvari so se tako razvile, da sta odslej pri rudokopstvu mogla živeti le veliki kapitalist in proletarec.

*

V isti meri, kakor so nekdanji zadružniki postali kapitalistični podjetniki (Gewerki), v tej meri so postajali njihovi nekdanji hlapci — mezdni delavci. Sedaj niso delali več skupaj z gospodarjem, kakor na priliko še danes opažamo na trdnih kmetijah gospodarja in hlapca pri eni mizi. To staro patriarhalčno razmerje je pri rudokopstvu kmalu nehalo. Dostikrat kopači niso poznali svojega gospodarja, za katerega so delo opravljali, mo-

rebiti bogatega trgovca v daljnem mestu, ki ni imel o rudokopstvu najmanjšega pojma.

Z današnjimi razmerami primerjan ni bil položaj rudarjev-delavcev v začetku 16. stoletja neugoden. Agricola pripoveduje, da je vsak šiht trajal 7 ur. Prvi šiht se je pričel navadno ob 4 uri zjutraj in se končal ob 11 uri dopoldne. Drugi šiht je trajal od 12 ure do 7 ure zvečer. Ponočni šihti so bili dovoljeni le v slučajih izredne sile in potrebe. Trajali so od 8 ure zvečer do 3 ure zjutraj. Nekateri »rudniški redi« svedočijo, da noben rudar ni smel iti dvakrat zaporedoma na delo, ker bi od težkega in trdega dela postal pretruden. Nedelje in prazniki so se praznovali. Tudi sobota se je praznovala in sicer zaradi tega, da so si mogli rudarji nabaviti potrebščin za čez teden. Delavni čas je znašal tedensko 35 ur — če pa je bil med tednom praznik, še manj. Praznikov pa v tedanjih časih ni primanjkovalo. V mnogih rudnikih so bili šihti še krajši. Tako je n. pr. iz »Zeitschrift für Bergrecht« l. 1871 razvidno, da so bili v Kutni gori in na Harzu 6 urni delavniki ali šihti.

Kakšne so bile tedanje rudniške mezde, ni znano. Če pa pomislimo, da so bili v srednjem veku rudarji nekakšna aristokracija med delavskim ljudstvom, da je bil gmotni položaj delavskega ljudstva v začetku 16. stoletja boljši, nego je danes, lahko sklepamo, da so bile mezdne razmere rudarjev vsaj relativno boljše, nego so dandanes.

Povedali smo že, da se je v 16. stoletju začela delitev dela pri rudokopstvu, da so se ločili delavci, ki so delali s svojo telesno močjo, in delavci, ki so delali z umom (inženirji). Navadni delavci so izgubili vsled te delitve na ugledu in na plači. Oni so se lažje nadomeščali, ker se jim ni bilo treba toliko učiti. To je bil poglavitni vzrok poslabšanja gmotnih razmer rudniškega delavstva.

Eden je kopal, drugi pral, tretji topil, četrti je zidal ali tesaril. En sam ni znal vsega. Kmalu pa so začeli pri delu uporabljati tudi ženske. Naposled tudi otroke. Kmalu je vsakdo lahko opravljal kakršnokoli delo pri rudniku. Nikoli ni zmanjkalo ljudi, ki bi se posvetili temu poklicu. Na boben prišli kmetje in mestni proletarci so trunoma prihajali k rudnikom. Teh ljudi posebno ni primanjkovalo na Saškem, Češkem, Solnograškem, Tirolskem itd. To ljudsko preseljevanje je bilo ravno tako veliko, kakor pozneje ono od leta 1849 dalje v »zlato« Kalifornijo. Tudi Lutrov oče je bil rudar, popreje kmet. Ko se je leta 1516

začel rudokop v Joakimovidolini (Joachimstal), je prišlo skupaj 8000 rudarjev.

Ker je bilo proletarcev vedno dovelj, so padale tudi mezde.

*

Rudarji so iz prejšnjih časov ohranili marsikaj, kar so mestni rokodelci že davno izgubili. Nekaj stare tradicije še živi. Kljub vsemu pa so izgubili svoje nekdanje predpravice. Danes so fizični in duševni delavci pri rudokopstvu proletarci, služéči velikemu kapitalu. Naravno, da je boj med njimi in kapitalom na dnevnem redu.

Socialistiška misel pri njih je naravna posledica razvoja njihovega produktivnega dela. In nikjer ni tako živa misel, da se imajo rudniki in njihovi obrati podružabiti (podržaviti), kakor ravno pri rudarjih. Ta zahteva pa je tudi razumljiva in močno prija ideji o državnem gospodarstvu. Na tisoče drugih industrij temelji in je odvisnih od produkcije rude te ali one vrste.

Pregled.

Literarni.

— Deveta knjiga zbranih spisov Janeza Trdine. (Založba L. Schwentner v Ljubljani. Cena: vezana K 3-70, broširana K 2-50.) Schwentner zelo pridno izdaja Trdino. O Trdinovih spisih se je na tem mestu že pisalo. To je čisto poseben pisatelj, ki se nikamor ne ozira in hodi samozavestno svojo pot. On je pravzaprav izključno pisatelj naše Dolenjske. — Opazuje kmetsko in gosposko življenje poleg sebe, opiše ga tako, kakršnega je sam videl. V tem oziru je pravzaprav prvi slovenski naturalist. Zato njegove povesti nimajo mogočnih in velikih zapletljajev. Na svojih vsakdanjih izprehodih, v svojih malih dolenjskih krčmah posluša in opazuje. Kar vidi in sliši, spravi na papir. Zato je časih stavba tega ali onega spisa brez simetrije, nima začetka ne konca. Hvali poštene in dobre ljudi, graja slabe. Zato Trdina ni take vrste pisatelj, ki bi ga mogli

čitati nakrat veliko; postal bi celo dolgočasen kljub svojemu naravnemu jeziku. Če pa čitaš Trdino danes tu, jutri tam, polagoma in razumno, najdeš pristnega kmetskega življenja pri njem dovolj. Vodi nas med resnične ljudi in priprosto pestro življenje, ki se počasi razpleta, toda zelo živahno življenje. — Trdina tudi živahno pripoveduje in pri tem svojem pripovedovanju se dostikrat ustavlja pri raznih postranskih predmetih in ljudeh, ki jih tako — dostikrat hotoma — priteza v krog svoje povesti. Jezik mu lahko teče, skoraj igra se z njim, vendar tako, da to ne moti pripovedovanja samega. Časih postane tudi dolgočasen: kadar postane le preobširen in enakomeren. V predležči deveti knjigi je zbranih skupno devet spisov, ki so prav lepi in — če hočemo — tudi v veliki meri podučni.

P.

— Školjka. Drama v treh dejanjih. Spisal dr. Alojz Kraigher.¹⁾

¹⁾ Založil L. Schwentner v Ljubljani.

Slovenska drama, kateri je sreča tako mila, da doživi knjižno obliko, ni kar vsakdanji dogodek. Kakor je včasih vsaka natisnjena beseda že veljala za občudovanja vreden izraz umetniške duše, tako se je polagoma razvila čudna nezaupljivost do vsakega domačega duševnega proizvoda, pa naj je spisan, naslikan ali pa izklesan. Dobro je, da se je tudi pri nas porodilo nekoliko kriticizma, žalostno pa je, da se to dete vse prebujno razvija in da zanaša med občinstvo morečo netečnost, ki je kulturnemu razvoju malega naroda veliko bolj na kvar, nego bi bila veliki jezikovni skupini. Ni treba tistega navdušenja, ki hvali vsepovprek, če je le domače; ni treba dilentantizem in še slabše reči božati prizanesljivo; pač pa bi bilo treba nekoliko bolj spoštovati resno voljo in ljubiti čisto umetnost, ki bi tudi tedaj še morala bojevati težke boje, če je ne bi domačija prezirala in zaničevala kakor ničvredno vsiljevalko in pritepenko.

Resna volja v obliki čiste umetnosti pa preveva nenavadno delo doslej skoraj neznanega pisatelja, „Školjko“ dr. Alojza Kraigherja, mladega zdravnika v Slovenskih Goricah. Dramatičen spis, takorekoč prvorojenec, ki je prišel na beli dan v uglednem založništvu — to je zares slučaj, ki bi skoraj lahko ugnal veliki pesimizem, nastajajoč ob pogledu na položaj naše literature. A „Školjka“ je zaslužila to „srečo“ in zasluži tudi vso pozornost kulturo svojega naroda ljubečih Slovencev predvsem zato, ker je plod nenavadno samostalnega duha. Globoko v človeško dušo gledajo te oči, tja v tiste globočine in prepade, ki jih vsa civilizacija, tradicija, šega in konvencionalnost še ni mogla zasuti. Tam opazuje v temnem kaosu nizke, elementarne strasti, sirovo lakoto in brutalno pohoto, vse divje nagone, ki tiščé človeka še vedno v živalske nižave. Pred njegovim pogledom se razvija slika iz starih davnin v naše dni segajoče bestialnosti v odurnih barvah, kakor da ni v njej ne upanja ne tolažbe.

Toda njegovo oko je še bistrejše. V vseh teh strahotah se skriva vendar nekaj človeškega, lahko bi tudi rekli božanskega, kar sili z vso močjo na dan, pa tava po temi, pa išče stez in potov, pa blodi, pa pada v blato, a vendar vstaja in sili navzgor, navzgor. Mogočno hrepenenje tli pod debelimi naslagami pepela. Morda je sploh vsa tista divja pohotnost, iščoča užitkov za vsako ceno, le nezavestno kopnenje po lepoti; morda je vsa lakota le zato tako sirova, ker ni spoznala sama sebe in svojega najglobljega hotenja. A kakor razsipa rastlina svoje seme brez mere, pa izmed tisočernih zrn le eno požene, tako se izgubi in izpridi tisočero hrepenenje; le malo-katero uzre cilj. Katero pa ga doseže? Koliko jih je, ki plavajo za školjko, a ko jo dosežejo, ni bisera v njej?

Uboga Pepina! Prešestnico in vlačugo te bodo imenovali oni, ki poznajo tvoja dejanja in družega nič. A pesnik je posvetil v tvojo dušo, razgalil tvoje srce in kaj naj še ostane zate razun globokega pomilovanja in sožalja? Tonin se je ustrelil, ker si ga varala pred poroko in po poroki; a ti si večja mučenica od njega...

Uboga Pepina! Če bi ne bilo naše življenje tako klaverno, da uničuje duševno bogatstvo kakor toča pšenico, bi jo morala razumeti vsaka žena. Zakaj v vsaki ženi je nekje kos Pepine. In tiste, ki jim veljavna morala ne more očitati nobenega greha, bi storile največji greh, če bi vrgle kamen nanjo. Zakaj morda je le srečen slučaj, da ni bilo v njihovi mladosti nobenega Lubina blizu in da niso videle očeta, ki bi bil prav tako lahko stric ali kaj družega, objemati služkinjo. In morda je bila le lenoba v mislih, da se niso nikoli vpraševale, zakaj kaznuje celo priroda ženski greh z znamenjem, moškega pa ne? Pepina je opazila greh in ugenila je krivico. Takrat še ni videla, da je na dnu njene duše nekaj večjega in svetjšega. Ej, če bi bila samo slabotna, ne bi bila grešila, ker bi jo bil va-

roval zaščitnik slabih: Neiznajdljivi strah! A bila je močna; v njej je bilo hotenje. In nekoliko spoznanja. Pa je postala ljubica Lubinova, pa Podbojeva, pa žena Toninova. Ne prav ljubica, ne prav žena, ampak bolj priležnica. Vabil jo je spoznani greh in hotela se je maščevati moškimi. Nazadnje je prišel Maks, Toninov brat. Mačeha jo imenuje krvosramnico. Terminologijo pozna Strelovka tako dobro kakor prakso. Ali odkod bi poznala ljubezen, ki se je nenadoma zbudila v Pepini? Iz greha se je porodila. In tudi Maks je videl samo greh. Ko se je dovolj zamislil vanj, je zbežal v hribe, da bi si v samotni zjasnil misli. Tam se mu je zasanjalo, da se valja po luži. Kaka grdobija, varati svojega rodnega brata! Pa kdove, kaj je še vse mislil gori v planinah! Kaj se vse lahko izleže iz takega razmerja? Brat je itak ljubosumen. Naj kaj zasluži, pa naj kaj opazi...! — Izkratka, stvar je skrajno nemoralna in se mora končati. V gorskem zraku si okopa dušo in se vrne pravno preroben, z glavo polno najpoštenjših namenov.

Težko je Pepina čakala na njegov povratek. Tudi v njeni duši je dozorelo, ampak vse drugače. Tudi ona hoče končati, ampak ne tako kakor Maks. Prešestnica ve, da ljubi in da ni ljubila še nikdar prej. Žato ji je vse jasno. Pot je odprta in nič je ni treba iskati. Maks mora še delati izpite, na Dunaju, zato pojedeta skupaj na Dunaj, najameta si malo sobico, on naj študira, drugo bo že njena briga — in srečna bosta.

Ali čemu si je Maks izpraševal vest na višavah? Čemu je spoznal grdobo?... Seveda pojde na Dunaj, toda sam, Pepina pa naj se vrne k Toninu. Ker se je v njem zbudilo poštenje, je njegov sklep trden. Zakaj doslej še ne ve, kakšno moč ima beseda resnično ljubeče žene, vedoča, da je našla, kar je hrepeneče iskala vse življenje: Človeka, moža. Ta čarobna beseda premaga njegove pomisleke. Saj je res, če se natančno preudari: To

bratovstvo ni bilo nikdar prefrano in Pepinina usta so sladka. Sama je rekla, da je greh potreben kakor umetnost. Čemu bi se mu izvijal?...

Ta hip se razodene vsa velika tragika, davno pripravljena in vendar presenetljiva. Prepada zazija, širok in globok, in čezenj ni prehoda. Bil je prepad že od davnine, toda vsakdanji čudež ga je pokrival, gosta megla je ležala nad njim, tako gosta, da so grešne duše lahko rajale nad brezdnom, pa se je zdelo nogam, da imajo trdno zemljo pod seboj. Maksova duša se je v tej megli opajala z miazmi kakor z opijem ali hašišem, v intervalih pa je obujala kes; Pepinina je strmela v daljave, iz katerih bi imela priti luč v temo.

Enkrat je bilo, kakor da vstaja Maksovo hrepenenje po poštenju zoper Pepinino koprnenje po grehu. Tako se je zdelo, pa je bilo vse drugače. Da spoznajo, kako je bilo, je treba umetnikovih oči. Javno mnenje bi se motilo, učitelji morale bi se motili, sodniki bi se motili. A najbolj bi se motili Lubini in Tonini, pa Olge in Strelovke, vsak z drugimi premisami, a nazadnje vendar vsi na enak način. Samo pesnik se ni zmotil, stoječ nad grehom in čistostjo. Okreten reporter bi bil našel pikanten škandal, pesnik je našel pristno, brezdanjo tragiko.

Maks je hotel igrati egiptovskega Jožefa, a v Pepininem objemu je pozabil na sklepe iz planin. „Koprna je padla na njegovo vest in bogvekam je zdrsnilo tisto breme! Odleglo mu je...“ Izročil je plašč in sebe Potifarki. Pa ni videl, da je Potifarka Pepina, da je njeno hrepenenje čisto in pobožno, da je njena ljubezen veličanska. Grešnica je premagala njegove pomisleke, v čistost koprneča Pepina ni osvojila njegove duše. Ni mogla, kajti v školjki ni bilo bisera.

To je bila največja prevara. In kaj ostane zdaj še? „...med tisto sodrgo, kamor gre v ravni smeri tvoja pot“, je dejal Maks. Da. Zdaj, ko je oskrunjeno najsvetejše v njeni duši, ko je poteptana njena ljubezen,

osmešeno hrepenenje, zdaj ... žaba, ostani v mlaki! „Razvojna zgodovina uči, da nismo zrasli preko ptičev.“ Pepina nekdanj ni tako filozofirala. Sploh ni filozofirala. Le čutila je v sebi ptiča, ki hoče razkrihati peruti; brez modrovanja je hotela „po razvojnem zakonu“ kvišku. Pa so jo pahili nazaj v lužo. In zdaj je vse v luži, zdaj je vseeno. V luži ni nič velikega, vse je bagatela. Pa naj žabe zvedo, da so žabe...

Njeno razkritje, da sta Lubin in Podboj uživala dražesti njenega telesa in da je Maks bil srečen tekmeec svojega brata, ni izpoved, ni magdalenstvo; niti važno ni. Olga vidi, da jo trese mrzlica; a Pepina vidi le, da so računi poravnani. In ko se spopadejo možje, kakor da bi se hoteli poklati, ker so drug drugemu jemali samico, ji je vse to dolgočasno. Žabe krekečejo! Kje je bilo kaj velikega? Od konca do kraja je bilo vse nizko in majhno in malenkostno. Tudi tisto z Maksom. Tako je razumljiva njena navidezno brutalno cinična beseda, ko počí Toninov strel: Radi take bagatele...!

V slovenski književnosti gre Kraigherjevi drami prav posebno mesto. Da ima knjiga svoje pomanjkljivosti, ni treba tajiti. Delo je tako krepko, da že prenese tiste ugovore, ki so upravičeni. Ampak ne sme se ji podtikati, česar ni. — Čuli smo celo, da so nekje smatrali „Školjko“ za pornografičen spis. In vse tiste starinske prislege, da Slovenci nismo zapadnjaki, da med nami ni moralne bolehavosti, so se ponavljale. Pa ravno tisto nrvnostno sumničenje dela, ki je v svojem jedru moralno kakor malokatero, opravičuje njenje, da je pri nas premnogo nezdravega. Kar bi imela kritika povedati o „Školjki“, je iskati čisto na drugem polju. To je n. pr., da nekako premalo poznamo nekatere osebe. Umetnik je porabil toliko barve za Pepino, da mu je premalo ostalo za nekatere druge. Radi bi kaj več zvedeli o Maksu. Ne dolge povesti, a le tolike, da bi laže razumeli, kako je Pepina ravno v njem zaslutila biser. Toninov samomor

moramo verjeti; utemeljen pa vendar ni popolnoma. Tonin je slabotnež in nizka duša. Ali je pa to že dovolj, da je njegov strel neizogiben? Da je dialog preveč razblinjen, je menda čutil pisatelj sam. Tretjemu aktu zelo škodujejo tiste dolge razprave, ki presekaajo dejanje prav tisti hip, ko je najbolj napeto in ko vse kar kriči po rešitvi. Tudi so v drami nepotrebne. Zanimive so pač, ampak same zase. V drami morajo postati dolgočasne. Zlasti na odru bi odvrnile pozornost od dejanja tako, da bi učinkoval nastop Pepine kakor deus ex machina. Vtisk, ki ga napravi konec drugega akta, v katerem je ključ tragedije, oslabe one disertacije in polemike. Celó v knjigi moti ta komentar; na odru bi lahko uničil vse razpoloženje, ki je za užitek drame neizogibno in ki ga je znal Kraigher dotlej srečno ustvariti.

A to so malenkosti. Ne le da se lahko popravijo; če jih primerjamo z umetniškimi vrlinami dela, gre sodba brez težkih vzdihov preko njih in mirne duše lahko prepuščamo pisatelju, da se jih pri svojih bodočih delih izogne. Da ima v sebi priprave za to, je sijajno pokazal v svoji Školjki.

Etbin Kristan.

Socialno politični.

— Erhebung über die Kinderarbeit in Österreich im Jahre 1908. I. Teil. Tabellen. Wien, 1910. Alfred Hölder. Str. 424. Cena 4 K.

Pridržujoč si še poseben, popolnejši referat za takrat, ko izide II. zvezek tega dela, posnemamo zasedaj o ti publikaciji iz priloženega ji pojasnila le nekaj glavnih momentov. Prvi zvezek vsebuje statistične tabele, ki podajajo jasno sliko o vseh pojavih otroškega dela in njega učinkih na telo in duha otrok. Poizvedovanja so se vršila l. 1908. Sodelovale so šolske oblasti z učiteljstvom, deloma tudi z zdravniki vred. Podatki izvirajo iz desetine vseh šol v Avstriji.

Iz tabel izhaja, da mora več kot ena tretjina otrok zunaj šole opravljati gospodarska dela (34·8%). Dečkov dela več nego deklic; sirote bolj pogosto, nego otroci še živih starišev; osobito nezakonski otroci so na slabem: 48·8% jih mora delati. Čim starejši so otroci, tem več jih dela: od 6—8 letnih 16·8%, od 13—14 letnih pa 53·2%.

Čim krajši je poduk, tembolj pogosto je delo: $\frac{3}{4}$ otrok, ki na Kranjskem, Istrskem, Goriškem, Gališkem, Bukovinskem in Dalmatinskem pohajajo v ponavljavne oz. nadaljevalne šole, morajo delati.

Otroci opravljajo najrazličnejše posle: 23·8% jih izvršuje kmetijsko delo, 18·4% domače, 28·1% domače in kmetijsko; 44·2% se porablja menjaje-za razna dela; samo v industrijskem delu je 10·5% otrok, 12·3% jih pa opravlja poleg industrijskih še druga dela. Precejšnje število otrok dela v gostilniški in krčmarski obrti, v trgovini in obratu, kot raznašalci in tekači.

Industrijski posli otrok so pre-raznovrstni. Največ otrok dela v tekstilni industriji — nad polovico. Osobito so zaposleni s klekljanjem, prejo, tkanjem, izdelovanjem vrvi itd. Mnogo otrok pridobiva šoto, dela v kamnolomih in opekarnah, v steklarnah, v kovaški obrti, mizarstvu, izdeluje denarnice in mošnjičke, veže ščetke in metle, služi v papirni industriji, manufakturi, pri izdelovanju živil in pri stavbi obrti.

Delo otrok se razlikuje po njih starosti: za domača dela se otroci porabijo v najzgodnejši mladosti. $\frac{1}{4}$ teh otrok je 6—8 let stara, $\frac{1}{3}$ jih pa dela že od 5. ali 6. leta dalje. V industriji, osobito domači industriji jih $\frac{1}{3}$ začne delati s 6—8 letom, večina pa že s 5. ali 6. letom. V kmetijskem delu prevladujejo otroci, stari nad 10 let; tako tudi v gostilniški obrti, v trgovini in obratu in pri raznašalcih.

Največ otrok (79·9%) dela pri stariših. Izjema je v gostilniški obrti in pri raznašalcih.

Okroglo četrtnina otrok dobiva plačilo za delo. Plačilo v gotovini

dobivajo otroci v gostilniški obrti in raznašalci, pa tudi v industriji; plačilo v naturalijah dobivajo otroci pri kmetijskem in domačem delu.

Otroško delo vpliva na zdravje. Najbolj neugodno je pri industrialnem delu: 30% slučajev je bilo nepovoljnih. Relativno ugodnejše so zdravstvene razmere pri kmetijskem delu. Otroško delo povzroča, da polovica delavnih otrok ne obiskuje redno šole in se nepovoljno obnaša v šoli. Najslabše je pri kmetijskem delu, relativno najboljše pri raznašalcih.

$\frac{3}{4}$ otrok dela ob vseh letnih časih. V poljedelstvu odpada seveda pozimi delo; tudi v gostilniški obrti ga je pozimi manj.

Med normalnim podukom dela $\frac{6}{10}$ otrok, med počitnicami skoro vsi. Ob nedeljah in praznikih jih dela 42·9%, zlasti v gostilniški obrti, razmerno redko pa v industriji.

Delavni čas otrok je pri $\frac{1}{5}$ nad 30 tednov v letu, 71·5% jih dela vseh 52 tednov. V kmetijskem in gostilniškem poslu večina otrok ne dela skozi vse leto. Delo traja navadno skozi ves teden (= 6 dni).

Delavnik se ravna po načinu poduka in po letnem času. Med normalnim podukom dela ob delavnih pozimi 20%, poleti 40% otrok več kot 4 ure na dan. Odstotek pa zraste, kadar je šolski poduk skrajšan, in sicer zraste pozimi na 82·4%, poleti na 91·7%. Seveda so tu prizadeti večinoma otroci zadnjih 2. šolskih let. Nedeljsko delo traja pozimi (pri 63·4%) po 2 uri, poleti pa dela le 39·6% otrok ob nedeljah. Nadaljši delavniki so poleti v kmetijskem delu, najkrajši pri raznašalcih.

Nočno delo ni nič redkega pri otrokih: 23·7% ga opravlja. Najčesče je v gostilniški obrti (39·9%). V poljedelstvu prevladuje zgodnje delo (pred 6. uro zjutraj), ki je pravzaprav nočno delo.

Omenjamo, da je naš rojak dr. France Žižek organiziral vse poizvedbe o otroškem delu, in da je on tudi vso stvarino predelal. Lahko mu čestitamo; kajti napor, ki ga je zmagal, ni bil majhen! Dr. D.

Dijaški.

5. januarja 1911. se je vršila v Ljubljani anketa takozvanega narodno-naprednega dijaštva, na kateri bi se naj bila oživila organizacija liberalnega pomladka na Slovenskem. Kolikor se more posneti iz skopega poročila o stvari, je cela zadeva precej klaverna, pravo ogledalo liberalnega miserere. Iz vsega pa je zanimivo, da je glavni referent v svojem poročilu povdarjal potrebo organizacije liberalne dijaškega starejšinstva, ki naj bi pazila na posamoznike, da ne bi uhajali proti klerikalnim bregovom. Liberalci na Slovenskem so potemtakem že tako globoko padli, da rabijo starejšinske policije, ki naj odganja absolvirane liberalne akademike od liberalizma! Sploh sta zapuščanje liberalnih vrst in uhajanje v klerikalni tabor dve različni stvari. Med tem ko je drugi pojav beležiti skoro docela na rovaš dotičnih kristolovcev, pripisujem krivdo na prvem samo in edino liberalizmu samemu. Kdorkoli danes jasno vidi in misli z zdrav pametjo, komurkoli je mar duševne čistosti, kdor se res hoče ohraniti na višini sodobnih svetovnih kulturnih tokov, ta se z gnjusom obrne od liberalnega pogorišča in se zgrozi ob liberalni impotenci.

Druga nič manj pomembna izjava je konec poročila glavnega referenta, da mladi liberalci nočejo v boju s starimi kaj doseči, marveč drug drugega izpopolnjevati! (Gl. „Slovenski Narod“ z dne 14. in 21. jan. 1911.) Sicer se sempatje res zgodi, da na gnojišču cveto najzlahotnejše rožice, toda da bi na gredi slovenskega liberalizma vzrastlo kedaj kaj svežega, mladega, v to verovati je celo za največje optimiste neodpustljiv greh. Slovenski akademik pa, ki danes zajadra v liberalno močvirje, dokazuje, da zanj nauki zgodovine nimajo pomena, ali pa je šel slep mimo vseh razvojnih stopenj slovenskega naroda.

Oglejmo si nekoliko bližje slovenski liberalizem in premotrimo, ali kaže slovenskemu akademiku vsto-

piti v njegovo okrilje. Sploh vladajo po Slovenskem o liberalnih strankah kaj čudni nazori in v sramoto slovenskemu dijastvu moram povdarjati, da tudi pri njem najdemo vse prej kot tozadevno jasnost. Zatorej ne bo škodila odkrita in jasna beseda, dasiravno sem že vnaprej prepričan, da zadene marsikje na topa ušesa. Povem pa že takoj, da ne morem pisati o liberalizmu kot verskem, političnem in gospodarskem pojavu sploh — to storiti je dolžnost drugih, poklicanejših, in bil bi že zadnji čas za to! — marveč govoriti hočem samo o takozvanem liberalizmu na Slovenskem, vkolikor v novejšem času poseza v razvoj slovenskega naroda.

Vprašajmo pred vsem po programu slovenskih liberalcev, saj program je nekaka popotnica, izkaznica vsake stranke. Obrnite se na kogarkoli, ne dobite ga nikjer. Predokus liberalne brezprogramatičnosti!

A vendar! „Slovenski Narod“, edini evangelij in dušna hrana liberalcev, ima l. 1906 št. 188 od 18. VIII. načrt programa narodno-napredne stranke na Kranjskem. Ta načrt je shod zaupnikov dne 15. novembra 1906 izpopolnil in sprejel kot strankin program. Tega izpopolnjenega načrta niso nikjer natisnili, dá, niti v „Narodu“ ga niso objavili celotnega. Je bilo pač zgolj nekoliko peska v oči „mladim“ tiste dobe, ki so hoteli pomladiti stare liberalne kosti. Ko so takratni „mladi“ prepuščali „stare“ zobu časa, je seveda vsa reorganizacija, vse pomlajenje ponehalo. No, potem je itak na mestu, da ni nikjer nobene listine, ki bi pričala o liberalnih skominah po pomladitvi. „Narod“, imajoč ta načrt v svojih predalih, se kot dnevnik površno prebere in srečno pozabi.

Koliko so liberalci sami dali na ta svoj načrt, spričuje dejstvo, da je načelnik liberalne stranke same komaj pol leta pozneje, kandidirajoč v državni zbor, na nekem velikem shodu s povzdignjenim glasom izjavil: „Program — to sem jaz!“

Hoteč razbrati programatične točke narodno-napredne stranke na Kranjskem, ki je nekaka matica vseh slovenskih liberalnih organizacij, si moramo ogledati načrt programa v „Narodu“ z dne 18. VIII. 1906 st. 188 in ga izpopolniti iz debate na shodu zaupnikov dne 15. novembra 1906, natisnjene istega dne in sledečih v „Narodu“.

Točka 1. tega načrta pravi:

„Narodno-napredna stranka hoče politično organizirati slovenski narod na temelju nacionalizma, demokratizma in svobodomiselnosti. Končni smoter stranke je, da pribori narodu svobodno nacionalno življenje in kulturno blagostanje na podlagi povzdige duševne izobrazbe, gospodarske osamosvojitve in socialne pravičnosti ter na podlagi absolutne enakopravnosti vseh stanov.“

To je bistvo programa. — V poznejših točkah se zahteva narodna avtonomija (kako si jo mislijo, o tem molči načrt), priznanje in uveljavljenje popolne enakopravnosti slovenskega jezika v uradu in šoli uvedba slovenskega notranjega uradnega jezika, ustanovitev višjega deželnega sodišča v Ljubljani za vse slovenske pokrajine, enotna in samostojna organizacija vsega slovenskega šolstva na podlagi slovenskega učnega jezika, ustanovitev slovenske univerze v Ljubljani in vseh potrebnih strokovnih šol ter ustanovitev poštne in brzojavnega ravnateljstva v Ljubljani — kakor razvidno, samo stare zahteve, ki se vlečejo kot pajčevina po programih vseh slovenskih strank že pol stoletja, ne da bi se za las približale udeležiti. Dalje pripoveduje načrt, da je liberalcem vera privatna stvar, ker stoje na stališču popolne verske svobode ter so vsled tega za ločitev cerkve od države in za svobodno šolo. Načrt se izreka tudi za splošno, enako, direktno in tajno volilno pravico na podlagi proporcionalnega volilnega sistema ter zahteva razširjenje avtonomije mest in občin sploh. Potem poboža načrt vsak stan posebej na najboljtnem mestu ter mu prilepi

hladilni obliž tolažbe in simpatije, in sicer: kmetijskemu, trgovskemu, uradniškemu, ki ga prišteva k glavnim stebrom stranke, učiteljskemu in delavskemu stanu. Kot kuriozum priznava vsem produktivnim stanovom pravico organizacije, obsoja pa organizacijo konzumentov, zlasti kmeta konzumenta! V zadnjih dveh točkah uvideva stranka potrebo razširjenja obzorja prostega naroda s knjižnicami in predavanji ter se izreka za intenzivno kulturno zблиžanje in druženje z ostalimi slovanskimi narodi, v prvi vrsti s hrvatsko-srbskim.

To je torej program narodno-napredne stranke na Kranjskem. Cel gozd papirnih fraz, ki jim na papirju ni bogvekaj prerokati. Toda od programa do njegovega izvrševanja je velik korak. Ali ga marastične liberalne noge zmorejo? Da vidimo! Seveda samo par najznačilnejših simptomov, da napravimo dignozo.

Nacionalizem, demokratizem, svobodomiselnost! To so tako raztegljivi pojmi, da spravijo slovenski liberalci pod njihovo streho slov. nemško pogodbo, da pošiljajo liberalni prvaki svojo deco v nemške nunske šole in škofove zavode, prodajajo svoja posestva in podjetja Nemcem za drag denar (20. IX. 1908 in njegove posledice!), zraven hropeč: „Svoji k svojim!“, da v funkcijah stranke javno razglašajo, da višja dekliška šola ni za hčere železničarjev in drugih „nižjih“ slojev, da strankin dirigent dokazuje v „Narodu“ strankino buržoazijstvo, da isti mož po 20. IX. 1908 v dež. zboru razglašja, da leži med slovenskim narodom in dinastijo dvoje trupel, par tednov pozneje pa ponuja izžita strankina rebra vladi, ravnotako „Kranjski hranilnici“ in drugim starinarjem, ki pa — kakor kaže — nimajo pravega smisla za take raritete. Ni mi treba navajati podrobnosti in datumov vsega tega in podobnega, ker je še vse v svežem spominu vsakemu, kdor zasleduje slovenske javne dogodke.

Pa me zavrne kdo: „To so stvari, katerih ni jemati preveč resno.“ Stoj, prijatelj, to so simptomi, ki izpričujejo bolezen: breznačelnost, pehanje za hipnimi uspehi. Slovenski liberalizem je vse, kar kdo hoče: danes demokratičen, jutri absolutističen in vladen do mozga, zdaj svobodomiseln, čez trenutek konservativen in papeški, zjutraj naroden, zvečer kar kdo hoče, da le kaj nese, vedno pa breznačeln, korupten, nasilen.

Podobno je z vsem drugim: zadržništvom, socializmom, razširjevanjem obzorja prostega naroda itd. Le primerjajte stavek v 13. točki programa: „Zlasti hoče stranka krepko podpirati potezanje organizovanega delavstva za ... izdatno starostno in invaliditetno preskrbljenost vseh delavskih slojev in za brezplačnost vsega šolskega pouka“ z dejstvom, da je ista stranka, ko je prišel v drž. zboru na dan načrt za socialno zavarovanje izdala brošurico „Nov davek za kmete ali socialno zavarovanje“ ki v njem riše kmetu hudici na steno, in ga plaši ter hujska proti temu, kar mu more biti zgolj v korist, in z onim že prej omenjenim dejstvom, da je strankin podpredsednik odrekal hčeram železničarjev pravico do višje izobrazbe v deklških šolah. Kdor pa hoče spoznati liberalno kulturno delo v ožjem smislu, naj se le obrne na naše prve kulturne delavce: Župančiča, Cankarja, dra. Prijatelja, dra. Lončarja in druge, pa zve, kje se liberalno delo začne in kje neha. Za slovenski liberalizem velja docela beseda dra. Lončarja v „Političnem življenju Slovencev“ str. 31: „... doslednosti ni bilo nikdar... Pri Slovencih taktika določuje program, dasi bi moralo biti narobe: iz jasnega programa more šele izvirati času primerna taktika.“

Slovenski liberalizem mora biti za vsakega količkaj moderno mislečega inteligenta premagano stališče. Zlasti pa bi ga morali akademiki v celem obsegu odklanjati. — A kaj vidimo? Anahronizem, ki pač malo dela čast

umskemu razvoju slovenskega dijaštva.

Pa še nečesa ne smemo pozabiti!

V zadnjem času se je obrnil tudi takozvani mladinski tok v liberalno stran. Sicer bo stranka še britko obžalovala to nepremišljenost, da je vsprejela elemente, ki pred in za seboj nosijo bankrot in koristolovstvo, toda kdor danes vstopa v liberalno stranko, mora računati tudi s tem. Pripravljen mora biti na večeren boj z zahrbtnim in bahaškim mladinstvom. Ali ni škoda tratiti mlade sile na tem polju? Slovenska mladina, ali res ni več v tebi moči in poleta, da bi se razmahnila in z mogočno roko vspela višjim ciljem nasproti!

Mirko Černič.

Kulturni.

— Kultura in delavstvo. Kaj je kultura? Na to vprašanje, bi navaden človek mislil, more dati še najbolj pameten in konkreten odgovor le kakšen profesor. Zaraditega sem se odločil stopiti v znanstveni zavod „Urania“, kjer je predaval nemški filozof profesor Enker o razvoju kulture.

Z veliko napetostjo sem pričakoval, da bo učeni mož velikega nemškega naroda našel nekoliko besed o zgodovinskem razvoju vztočne kulture Egipčanov, Babiloncev, Feničanov, Saracenov, Arabcev, potem po vsem kulturnem svetu slovečih starih Grkov, Rimljanov, itd. Upal sem, da bom čul kaj novejšega iz pretekle zgodovine; saj je vendar znano, da je tekla zibelka kulture daleč tam v prostrani Aziji v starodavnih časih, da so naprimer že Egipčani imeli svoj letni koledar, poznali aparate za izmerjenje zemlje, imeli razvito birokracijo, zidali velikanska državna poslopja, umetno kanalizacijo in visoke piramide kot častna znamenja kraljevskih grobov. Znano pa je tudi, kako so Egipčani visoko častili svoje pokojnike, jih balzamirali in pred trohljivostjo imunizirali — dokaz, da so že davno

pred Kristusovim rojstvom živeli ljudje z visoko kulturo, poznavajoč zidarsko umetnost, zvezdoznanstvo, politiko, ekonomijo, pisano besedo, kemijo, zemljemerstvo in še veliko drugih stvari. Nadejal sem se, da zvem pri tem predavanju kaj novejšega iz raziskavanj, ki se še vedno vrše na državne stroške. Toda ljubeznivi gospod profesor in doktor je pričel tako-le:

V velikem kulturnem boju vidimo, da Francozi vladajo zemljo, Angleži gospodujejo na morju, Nemci (Germanija) pa v zraku. Trdil je, da so Nemci premagali Rimljane, zasnovali države, zidali mesta in zasedli prve kolonije. Pričel je povečevati nemški narod kot narod iznajditeljev. Trdil je, da je nemški narod iznašel smodnik, tiskarstvo, uro in moderni kolovrat. Ta nemški profesor je s tako ameriškansko reklamo povečeval kulturo nemškega naroda, da so mu ob koncu predavanja navzoči študentje navdušeno zaploskali in nekateri celo klicali: Heil und Sieg der deutschen Kultur...

Zmajeval sem z glavo, tembolj ker sem že nekaj več čital, kakor pa glorijo o velikanski kulturi nemškega naroda, in sem se odločil, gospoda profesorja osebno nagovoriti in ga vprašati, kaj pravzaprav pomeni beseda kultura? In mi pravi: Saj vendar niste slepi in vidite: električne vozove, železnice, parnike, vodomete, automobile, brzostrelne stroje, moderna stranišča, bančne zavode, borzo, milo — to je kultura!

In zapustiti sem moral gospoda profesorja, ne da bi se mu bil zahvalil za tako pojasnilo. —

Kultura se pravi po slovensko omika; kulturni narodi so omikani narodi. Ali vse pripovedovanje o fabrikah, železnicah, avtomobilih še ne označuje pojma kulture; kajti posamezen človek je vendar lahko bogat, ima zemljišča, travnike, hiše, živino, makari apnenice, žage, mline, tovarne, je lahko velik kapitalist, ali to še vendar ne pomenja omikanosti. Ako si kdo prilasti veliko imetja in premoženja, to še dolgo ne pome-

nja kulturne: kajti tak človek je lahko največji nasprotnik vsake kulture, je lahko največji nasilnež in barbar. Ako so Rimljani Grke s silo podjarmili, to še vendar ne pomenja, da so bili ravno Rimljani kulturno bolj razvit narod, kot pa so bili Grki. Ako so leta 1870. Nemci Francoze premagali, tedaj to še vedno ne pomenja, da so morda Nemci ljudje nadarjeni z bogve kakšno višjo kulturo. Če bi hoteli stopnjevanje kulture presojati s stališča, kdor je gospodarsko ali fizično bolj močan, tedaj bi tudi divje Hune, Avare in Osmane, ki so prišli morit, požigati, uničevati, lahko imenovali, narode z najvišjo kulturo. Ne nasilstvo, pa tudi posvetno imetje še ne pomenja omike: kajti vsa politika pobijanja, uničevanja, ter ugrabljanja osebnega imetja in posestva nikakor ne označuje omikanosti, pač pa nesramen barbarizem.

In kar velja za posameznega človeka, ki je kot navaden delavec lahko ravnotako omikan in nadarjen — ali pa še bolj — kot kakšen kapitalist, makari milijonar, ravnostista je z narodi. Če je kakšen narod še tako velik, mogočen, industrialen, bogat, pa to še vendar ne pomenja, da je ravno zato tudi že bolj omikan, nego kakšen mali, zaničevani, ubogi narod. Velikost in bogastvo naroda še ne odločuje zmirom najvišje popolnosti omike. Ako bi bilo tako, tedaj bi bili Morgan, Rockefeller, Rothschild, Krupp — izkratka vsi milijonarji, ljudje najvišje kulture, ljudje, pred katerimi bi bili vsi veliki duhovi Galilei, Lavoisier, Darwin, Shakespeare, Schiller, Mickiewicz, Kant, Fichte in drugi — prave duševne reve pred denarnimi kralji.

Izkratka, namnožitev zlata in srebra, špekulativno izrabljanje moderne tehnike v zgolj profitorski namen, to nima s kulturo prav dosti opraviti. Saj je vendar znano, da so bili ravno najboljši duhovi največ preganjani, zatirani in da so živeli ponajveč v ubožtvu in pomanjkanju. V najbolj ubožnih kočah, v najbolj umazanih delavskih

suknjah se skriva veliko več zmisla za omiko, veliko več plemenite človeške duševne omike, nego v vseh s svilo, zlatom in diamanti obloženih kapitalistih. V proletarskih zibelkah, ne pa v palačah, so se človekoljubi porodili — pravi Aškerc.

In če nam nemški profesor, od nemškega šovinizma nadahnjen, pravi, da so ravno Nemci iznajditelji smodnika, tiskarstva, ure, predilnega motorja, da so bili Nemci prvi kolonizatorji itd., tedaj moramo reči, da mož ne govori popolne resnice. Že davno pred Kristusovim rojstvom so bili ravno Grki kolonizatorji ob celem sredozemskem morju, dalje Feničani in še cela vrsta drugih narodov — pač stoletja popred, kot so germanski narodi sploh prišli do tega, da so si ustvarili trdno državno tvorbo. In kako je z iznajdbami? Zgodovina nam vendar pove, da se je vse lepo polagoma razvijalo, da so Egipčani imeli pisane knjige in razvito literaturo že par tisoč let pred Kristusovim rojstvom. Tudi strelivo se je že več sto let poprej rabilo pri kulturnih narodih Azije. Velika mesta so se nahajala že pri Babiloncih, Grkih in v Evropi v Italiji srednjega veka. Pa kaj treba tako daleč segati! Le vzemimo danes zrakoplove, katerih imamo dandanes že toliko zistemov. Francoski, angleški, ameriški, italijanski in nemški zrakoplovci izpopolnjujejo svoje zrakoplove, in gotovo je, da se končno vendar posreči nekaj bolj zanesljivega, nego je bilo doslej. In vendar, koliko mož raznih narodnosti se trudi s tem delom! Ta zamisli in iznajde primeren navijak, oni izvrsten propeler itd. — torej vsak nekaj, vsi pa se uče drug od drugega; in ko bo končno kakšen zistem dosegel popolnost za splošno porabo, bodo seveda zakričali: glejte, naš narod je iznajditelj zrakoplovov. Ali ne leži v taki trditvi velika laž? Kajti nobenemu posameznemu narodu se ni posrečilo samo iz lastne izkušnje iznajti nekaj popolnega. Sploh pa narod kot tak nima pri iznajdbah nič opraviti. To so le posamezniki, ki študirajo tehnično

konstrukcijo zrakoplovov. In kakor je pri zrakoplovih, tako je pri vseh drugih iznajdbah. Ravnotako je velika laž, da so Nemci prvi ustanovitelji držav; če to trdimo, ignoriramo ves zgodovinski razvoj človeške družbe. Že Egipčani, Babilonci, Bizantinci, Grki, Rimljani so imeli velike države. Kozmopolitizem smo našli že pri Grkih in Rimljani so bili prvi, ki so proklamirali cesarstvo. —

Tako vidimo, s kakšno čudno historijo se šopirijo nekateri učenjaki. Da je nemški narod kulturni narod, tega pač nihče ne taji; da so pa ravno Nemci sploh vso kulturo iz lastnih tal izkopal in ustvarili in vse, kar obstoja, iznašli, je vendar neresnično. Res je, da so tudi Nemci morali pridno hoditi v šolo k starim Grkom, Rimljanom, Lahom, Francozom, Angležem itd. Res je, da sta veda in znanost internacionalni, nikakor pa ne produkt kakšnega posameznega dandanes živečega naroda. Jako dvomljivo pa je tudi, kateri izmed dandanes živečih narodov je najbolj omikan. Resnica je, da bi Nemci nikdar ne dosegli sedanje višine kulture, ako se bi ne bili ravno vsi njihovi veliki duhovi, kakor n. pr. Goethe, naučili tujih jezikov. Saj je znano, da je znal Goethe francoski, laški, srbski, grški in latinski jezik, in da so najboljši talenti velikega nemškega naroda ravno s pomočjo znanja jezikov zajemali svojo znanost iz virov drugih narodov. Omika toraj nikakor ne koraka paralelno s bogastvom, pa tudi nikakor ne z vsemi stanovi v narodu. Omika hribovcev je malo drugačna od prebivalcev doline. Drugačna je omika prebivalcev mesta, kot na deželi. Pa tudi v posameznem kraju (mesta ali dežele) je med raznimi stanovi omika drugačna. Drugačna med rokodelci, nego med učitelji; drugačna med težaki in uradniki. Niti v eni sami družini niso dostikrat vsi člani enako omikani, in kar velja za posamezne stanove, velja za cele narode. Gotovo je, da je poljedelski narod drugačen, nego pa industrialni. —

Ljudje, ki živijo več na morju, so drugačni, nego na kopnem. In ako je na primer Šekspir kralj med dramatičarji, tedaj raditega še ni vsak Anglež tudi dramatičar. Kar sta bila Goethe in Schiller, tak veleum vendar ni že kar vsak Nемеc. Vsak izobraženi človek čisla in časti veleumne lastnega pa tudi drugega naroda. Velika nespamet pa je, ako pride kdo s trditvijo, da so Nemci najbolj kulturni narod na svetu. Fakt je, da na nemških šolah docirajo profesorji ne-le nemške, marveč tudi profesorji italijanske, francoske, češke, hrvaške in slovenske narodnosti. Ako bi bila resnica, da so edino-le Nemci narod kulture, tedaj bi ne mogli drugi narodi nemškim dijakom docirati. V nemških tovarnah bi se ne moglo rabiti toliko italijanskih, angleških, francoskih inženirjev. V bančnih zavodih velike Nemčije bi ne mogli rabiti tujih uslužbencev. Kultura torej ni noben monopol kakega posameznega naroda. Slovenski narod daje Nemcem

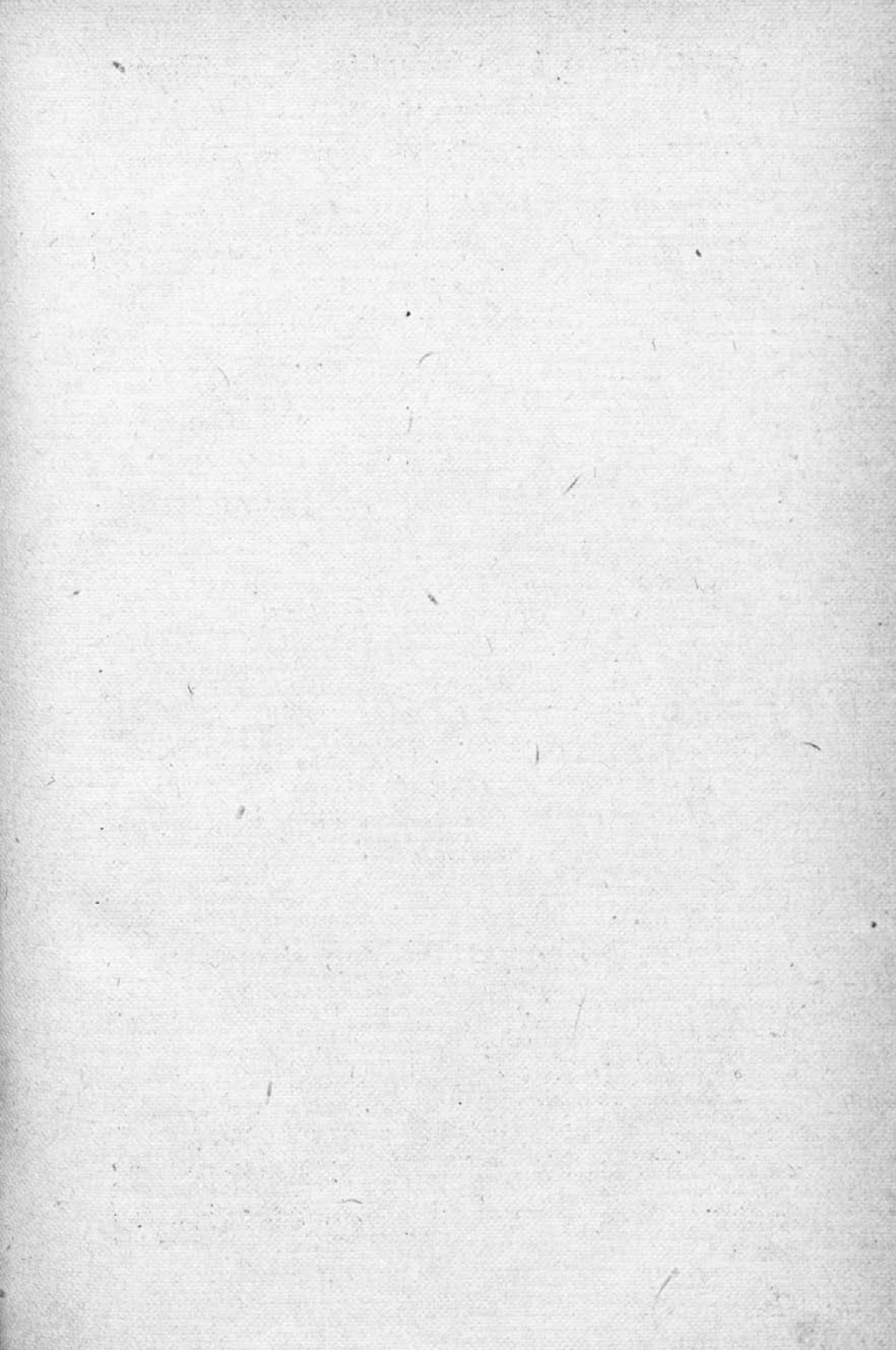
izborne učitelje, komtoariste, delavce. V nemških šolah se čitajo šolske knjige sestavljene od najboljših pedagogov, kar jih Avstrija premore — ravno ti pa niso samo sinovi nemškega naroda.

Omikan biti pa se ne pravi samo učen biti, temveč to izključuje barbarizem, in predpostavlja narodno, versko in socialno toleranco. Kdor pa ovira ali celo izkuša z vso gospodarsko premočjo zatirati kulturni razvoj gospodarsko slabjšega naroda ali posamezne razrede, ta ostane barbar, tudi če so izšli iz vrst njegovega naroda še taki učenjaki. Prava kultura mora zanikati vsako zatiranje slabjšega. Tega pa današnja meščanska kapitalistična družba seveda ne more pojmiti. Le z vzgojo delavskih mas za mednarodni socializem, le v bodočem socializmu je mogoča prava kultura človečanstva in bratoljubja. Socializem mora narode, mora človeštvo šele prevstvariti. Socializem je nova kultura.

Jaka Škerbic.

Popravek.

V zadnji številki se je v „Dijaškem pregledu“ vrinilo več tiskovnih pomot. Str. 30, kolona prva, vrsta 8, se mora glasiti mesto „ridikulus- mus“, „radikalis- mus“; na isti strani v drugi koloni pa je med 6. in 7. vrsto izostala cela vrsta, glaseča se: „fanatični čuti, pozneje v akademiški in moški dobi“.

Založništvo L. Schwentner v Ljubljani,

Prešernova ulica št. 3

priporoča nastopne nove svoje publikacije.

Cankar Ivan, Volja in moč. Broš. K 2—, vez. K 3—. V treh povestih: *Melila*, *Mira*, *Dana*, nam kaže pisatelj disharmonijo med voljo in močjo na umetnikih, ki hrepene po najvišjem cilju, pa omagajo in se končajo spoznavši, da je cilj previsok, moči prešibke. Njih volja jih žene v obupni konec. Pisane so te povesti s tako sugestivno silo, kakršna tiči le v Cankarjevem peresu.

Janka Kersnika, Zbrani spisi. XI. sešitek: Kersnik in njegova doba. Spisal dr. Ivan Prijatelj. Kritika je soglasno priznala nenavadne sposobnosti dr. J. Prijatelja ter ga označila kot tistega, ki je poklican, da nam napiše moderno zgodovino slovenske književnosti in kulture. To knjigo bi moral imeti vsak slovenski inteligent. Cena K 250.

Leta 1911 izide še 12. sešitek kot drugi del spisa »Kersnik in njegova doba«, s čimer bo de zbirka končana.

Zbrani spisi Janka Kersnika obsegajo doslej 5 zvezkov v eleg. platneni vezbi po K 6—, v fini pol franc. vezbi po K 7—.

Kristan E., Samosvoj. Drama v 5 dejanjih. Broš. K 2—, vez. K 3—. O tem najnovejšem dramatičnem delu se je že izrazila literarna kritika najlaskaveje in je tudi uvrščeno v letošnji repertoire slov. gledališča v Ljubljani. Zanimiva je ta drama v svoji vsebini in po svojem izbrušenem dialogu, vled česar se priporoča tudi v čitanje.

Kraigher Al. dr. Školjka. Drama v 3 dejanjih. Broš. K 2—, vez. K 3—. Doslej neznan slov. dramatik je posegel z veliko smelostjo v življenje sedanje, v lažnjivi morali živeče družbe in nam jo predstavil v prizorih, nad katerimi se bodo moralisti zgražali polni ogorčenja. Drama izzvneni disonančno in gotovo zapusti globok sled v vsakem mislečem čitatelju.

Milčinski Franc, Pravljice. Z izvrjnimi risbami Maksima Gasparija in F. Birolle. Cena eleg. vez. K 4—. Knjiga, kakršna še ni izšla v naši literaturi. Polna prave slov. poezije, primerna otroški fantaziji, pa tudi doraslemu človeku, ki se ob nje čitanja ne more ubraniti onemu posebnemu občutku, kakršen nam polje v duši, kedar se zamislimo in utopimo v mlada leta. Duša slov. ljudstva gleda iz te knjige. Najlepša hvala, ki se more o nji izreči!

Beg A., Slo ensko-nemška meja na Kočevskem. Z zemljevidom. Cena broš. 80 vin. Pisatelj je že poznan po drugih sličnih razpravah, v katerih nam je zabeležil z nenavadno natančnostjo in podrobnostjo položaj Slovencev v narodnem, gospodarskem in političnem oziru tam, kjer mejé s tujci. Na podstavi Begovih spisov bo šele mogoče sestaviti pregledno celotno sliko našega položaja, ki, žalibog, ni tak, da nas ne bi navdajal s skrbjo glede bodočnosti.

Trdina Janez, Zbrani spisi. Izšla je že deveta knjiga z zanimivimi, doslej nepriobčenimi pripovedmi. Zanimanje za Trdinove spise raste, lahko se reče, od knjige do knjige. Slov. narod spoznava, kako neizmerno ga je ljubil pokojni pisatelj, s kako skrbnostjo je studiral njegove vrline in napake. Zato pa postane Trdina nedvomno ljubljeneč naroda, eden izmed onih, ki si jih zapiše narod v srce. Trdinove spisi v roke, kdor hoče kaj govoriti o Slovincih!

Cena IX. knjigi broš. K 250, eleg. vez. K 370.

Založništvo L. Schwentner vabi nadalje na naročbo *Novih Akordov*, ki so se razširili z devetim letnikom tudi v glasbeno revijo, v nastopajočem, desetem, pa dobe novo, elegantnejšo opremo z izvrjnimi inicialami in vinjetami. *Novi Akordi* so edini slov. glasbeni zbornik, ki se pod spretno redakcijo dr. J. G. Kreka vzdržuje že celo desetletje in častno izpolnjuje svoje kulturno poslanstvo.

Cena se vkljub znatnim stroškom za lepšo zunanjo obliko ni nič zvišala in znaša za vse leto K 10—, za pol leto K 5—, za posamezne številke K 2—.